

2024
Haziran

Mimarlık Alanında
Araştırmalar Ve
DEĞERLENDİRMELER

EDITOR

Prof. Dr. Z. Özlem PARLAK BİÇER

İmtiyaz Sahibi • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni • Eda Altunel
Yayına Hazırlayan • Gece Kitaplığı
Editörler • Prof. Dr. Z. Özlem PARLAK BİÇER

Birinci Basım • Haziran 2024 / ANKARA

ISBN • 978-625-425-756-8

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı
Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA Tel: 0312 384 80 40

www.gecekitapligi.com
gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Bizim Buro
Sertifika No: 42488

Mimarlık Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler

Haziran 2024

Editör:
Prof. Dr. Z. Özlem PARLAK BİÇER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

TARİHİ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE DUYARLILIKLAR

Zeynep ÖZKAYA İLBEY, Eti AKYÜZ LEVİ1

BÖLÜM 2

6 ŞUBAT 2023 DEPREMİNİN ETKİLERİNİN GAZİANTEP HAN YAPILARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Tuba YUSUFOĞLU, Yüksel ÖZDEMİR17

BÖLÜM 3

ISPARTA'DA GELENEKSEL KONUTLARIN KAYBEDİLME NEDENLERİ

Yasin TEKİN, Hasan Ş. HAŞTEMOĞLU65

BÖLÜM 1

TARİHİ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE DUYARLILIKLAR

Zeynep ÖZKAYA İLBEY¹
Eti AKYÜZ LEVİ²

1 Araştırma Görevlisi Zeynep Özkaya İlbey, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, İzmir, Türkiye. ORCID iD: 0000-0002-1256-6787 zeynepozkaya@iyte.edu.tr

2 Profesör Doktor Eti Akyüz Levi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye. ORCID iD: 0000-0003-3113-686X eti.levi@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Tarihi yapılarda işlev değişikliği geçmişten günümüze koruma disiplininin bir parçası olmuştur. İşlev değişikliği kapsamında yapılan uygulamalar tarihi yapıya olan duyarlılık açısından kimi zaman eleştirilirken kimi zaman takdir görmüştür. Bu çalışma kapsamında temel amaç tarihi yapılardaki işlev değişikliği uygulamalarının tarihi yapıya olan duyarlılığının tartışılmasıdır. Bu tartışma, hem Anadolu toprakları üzerinde yapılan uygulamaları hem de Anadolu coğrafyası dışında kalan örnekleri içermektedir. Anadolu coğrafyası, geçmişten bu yana büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Barındırdığı farklı kültürler tarafından oluşturulmuş pek çok mimari eser bulunmaktadır. Geçmişte geniş topraklar üzerinde hakiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti de şu anda Anadolu sınırları içerisinde bulunmayan coğrafyalarda pek çok mimari eser bırakmıştır. Bunların bir kısmı yeniden işlevlendirilerek değerlendirilmiştir. Bunun dışında farklı coğrafyalardaki farklı medeniyet ve kültür eserleri arasında işlev değişikliğine uğramış örnekler de vardır. Bu çalışma kapsamında hem Anadolu'daki hem de Anadolu dışındaki yeniden işlevlendirme örnekleri ele alınmaktadır.

Bu çalışma kapsamında öncelikle tarihi yapılarda işlev değişikliğine yönelik temel bilgiler ve kavramlar aktarılmakta, bunun üzerinden duyarlılık olgusu tartışılmaktadır. Ardından işlev değişikliği uygulamalarında, Anadolu'dan ve yurtdışından verilen örneklerle tarihi yapıya yönelik duyarlılık kavramı irdelenmektedir. Son zamanlarda işlev değişiklikleri ve buna bağlı olarak mimarilerindeki değişimleriyle gündeme gelen Ayasofya ve Kariye örnekleri detaylı incelenmektedir. Bu anlamda söz konusu örnekler üzerinden işlev değişikliği uygulamalarına tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. İncelenen örnekler göz önünde bulundurularak, işlev değişikliği kapsamında yapılan uygulamalarda tarihi yapıya duyarlılığın artırılması konusu tartışılmakta, değerlendirme ve önerilere yer verilmektedir.

1.1. Çalışmanın ilgili literatür içindeki yeri

Tarihi yapılarda işlev değişikliği literatürde geniş yer bulmuş bir konudur. Altınoluk tarafından kaleme alınarak 1991 yılında yayımlanan “*Özgün İşlevini Tamamen Yitiren ya da İşlevsel Olarak Eskiye Yapıların Yeniden Kullanımı*” ve 1998 yılında yayımlanan “*Binaların Yeniden Kullanımı*” çalışmaları konuya ilişkin kavramsal bir çerçeve kuran öncül kaynaklar arasındadır. Konuyu kavramsal bağlamda ele alan bir diğer çalışma Arabacıoğlu ve Aydemir'in (2007), “*Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı*” başlıklı makalesidir. İşlev değişikliği konusu literatürde farklı yer ve bağlamlar üzerinden örneklerle incelenmiştir. Bu örnekler, işlev ve mimari tipoloji açısından çeşitlilik göstermekle birlikte bu araştırmada seçilen örneklem dini yapı ve konut ağırlıklıdır. Bu bağlamda seçilen

örneklemine değerlendirilmesine ışık tutacak çalışmalar ele alınmıştır. Bunlar arasında dini örneklerle öne çıkan makaleler; Aydın ve Şahin'in (2018) "*Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü*", Dedeoğlu'nun (2019) "*Yeniden İşlevlendirilen Kilise Yapılarında İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği*", Ateş ve Kayan'ın (2022) "*Bir Koruma Yöntemi Olarak Yeniden İşlev Önerisi: Çüngüş Surp Garabed Manastır Kilisesi*", Haştemoğlu ve Tekin'in (2023) "*Anadolu Kentlerinde Tarihi Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi, Isparta Aya Payana Örneği*" dir. Konut örneklerini ele alan çalışmalar arasında ise İslamoğlu (2018) tarafından kaleme alınan "*Tarihi Yapıların Yeniden Kullanılmasında Yapı-İşlev Uyumu: Rize Müzesi Örneği*" çalışması örneklemine değerlendirilmesi adına kaynak olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada hedeflenen, literatürde önemli bir yere sahip olan yeniden işlevlendirme konusunun duyarlılık bağlamında incelenmesidir. Yapılan literatür taramasında, seçilen temel kaynaklarda "*duyarlılık*" olgusunun değerlendirilmemiş ya da ön planda tutulmamış oluşu ve bu kavramın inceleme ve değerlendirmelerin merkez odağı olmaması durumu çalışmayı özgünleştiren ve literatüre katkı sağlayan temel nokta olarak belirtilebilir. Araştırmanın literatüre, işlev değişikliklerinde duyarlılık olgusunun farklı kavramlar üzerinden düşünülmesi hem genel olarak hem de gündemde olan daha spesifik örnekler üzerinden ele alınması ve güncel konuların tartışılması açısından katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2. TARİHİ YAPILARDA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİ VE DUYARLILIK

Kültürün taşıyıcısı niteliğindeki tarihi yapılar, kültürlerin ve tarihin sürdürülebilirliğinde önemli rol oynamaktadır. Tarihi yapılar toplumların ekonomik, sosyal, kültürel birikimlerini yansıtmaları açısından önemli belge ve sembol niteliğindedir (Aydın ve Şahin, 2018). Buradan hareketle geçmişin bilgisini bizlere aktaran bu yapıların korunması büyük önem arz etmektedir.

Tarihi yapıların çağdaş anlamda korunmasında kullanma, değerlendirme, geliştirme gibi kavramlar öne çıkmaktadır (Koçan, 2011). Bir yapının korunmasında salt fiziksel müdahaleler uzun vadede yeterli değildir. Bu nedenle tarihi yapıları uzun vadede yaşatmak için olanaklıysa özgün kullanıcılarıyla ve/ya da özgün işlevleriyle korumak en etkili çözümlerdendir. Ancak hızla değişen dünya ve gereksinimler nedeni ile zaman zaman bir tarihi yapıyı özgün kullanıcısı ya da işleviyle korumak olanaklı olamamaktadır. Bu durumda, yapılarda işlev değişikliklerine gidilmektedir. Tarihi yapılarda işlev değişikliği durumlarında ise duyarlılık olgusu dikkat edilmesi gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır.

2.1 Tarihi Yapılarda İşlev Değişikliği

İşlev değişikliklerinin başlıca amaçları arasında, tarihi yapıyı bugünün istek ve gereksinimlerine, güncel işlevlerine uygun bir duruma getirmek ve modern çağa ayak uydurabilmesini sağlamak belirtilebilir. Akın ve Özen (2013) konuyla ilgili şunları söylemektedir: “*Eski ve yeniye birbirinden izole ederek eskiyi korumak zordur. Çünkü bu tutum, tarihi yapıyı bugünün bağlamından soyutlayarak bir kent mobilyası haline getirmektedir.*” Bu ifadeden hareketle de tarihi yapıların günümüze uygun biçimde yeniden işlevlendirilmesi, tarihi yapıların korunması adına yaşatılması açısından hayati önem taşımaktadır.

Süreçte belirli nedenlerden dolayı özgün işlevlerini/özgün kullanıcılarını kaybeden tarihi yapıların, o yapıya uygun ikincil işlevlerle kullanılması ve modern çağın koşullarına uyarlanması tarihi yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır.

2.1.1. Tarihi Yapılarda İşlev Değişikliğine Sebep Olan Faktörler

Günümüzde tarihi yapılar; kentsel ve yapısal değişimler, insan ihtiyaçlarının ve toplum yapısının değişmesi sonucunda değişen, gelişen ve farklılaşan gereksinimleri karşılayamayacak duruma gelebilmektedir. Hızla değişen dünya, gereksinimler ve güncel koşullar tarihi yapıların da dondurularak değil, günün gerekliliklerine uyarlanarak kullanımını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumlarda tarihi yapılar yeniden işlevlendirilmektedir.

Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesini gerektiren pek çok neden belirtilebilirse de, bunlar arasında ekonomik etmenler (ekonomik eskime dolayısı ile yapının mevcut işlevi ile kullanılamaması); çevresel etmenler (konut alanının ticaret bölgesine dönüşmesi); toplumsal yapıdaki değişim (Ataerkil aile düzeninin çekirdek aileye dönüşmesi); kültürel etmenler (yapının kullanıcısı olan toplumun oradan ayrılması – kilise yapısının camiye dönüştürülmesi); fiziksel etmenler (yapının mevcut şekli ile güncel gereksinimleri karşılayamayacak durumda olması) öne çıkmaktadır (Kara-dayı Yenice ve Altınoluk, 2019; Gazi ve Boduroğlu, 2015).

2.1.2. Tarihi Yapılarda İşlev Değişikliğinin Tüzüklerdeki Yeri

İşlev değişikliği ile ilgili ifadelere birçok tüzükte yer verilmektedir. Çalışmada bunlardan birkaçı örneklenmektedir. 1931 yılında oluşturulan Carta del Restauro’da işlev değişikliği konusuna yer verilmiştir. Madde 4’te “*Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanımlar verilmesi kabul edilir*” ifadesi yer almaktadır (Ahunbay, 2009).

Bu maddeden hareketle, yapılarda işlev değişikliğinin söz konusu olması durumunda özgününe benzer bir işlev verilmesi kabul görmektedir. Yapıya, özgün işlevinden çok farklı nitelikte yeni bir işlev verilmesi, bu işleve yönelik yapısal ve mekânsal değişikliklerin yapılmasının gerekliliğini ortaya çıkarması ve bu durumun tarihi yapıya zarar verme olasılığı bulunması açısından uygulanmamalıdır. Bu tüzük kapsamında kabul edilen; en az müdahalenin sağlanabilmesi için yapının özgün işlevinden çok farklı bir işlevle kullanılmaması gerekliliğidir.

İşlev değişikliği konusunda önemli tüzüklerden biri de Venedik Tüzüğü'dür (1964). Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde *“Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir”* ifadesi yer almaktadır (Ahunbay, 2009).

Burada da yine, Carta del Restauro'nun 4. maddesiyle benzer olarak en az müdahalenin altı çizilmektedir. İşlev değişikliğinin yapının özgünlüğünü bozmadığında kabul edilebilir olduğu bu maddede aktarılmaktadır. Carta del Restauro'dan farklı olarak, burada işlev değişikliğinin yararlı toplumsal amaç için uygulanmasının tarihi yapının korunmasını kolaylaştıracadığından söz edilmektedir. Buradan şu çıkarımı yapmak olanaklıdır; tarihi bir yapıya toplum için yararlı bir işlev vermek, o yapının toplum tarafından benimsenmesini kolaylaştırır ve herkesin kullanımına olanak sağlar.

Amsterdam Bildirgesi'nde işlev değişikliği ile ilgili *“yapılara, onların karakterine saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmaları garanti altına alınmalı”* ifadesi yer almaktadır (Ahunbay, 2009). Burada Carta del Restauro ve Venedik Tüzüğü'nden farklı olarak üzerinde durulan nokta, yapının karakteristiğine uygun işlev seçiminde aynı zamanda çağdaş yaşamın gereksinimlerini de dikkate almak gerekliliğidir. Bunun karşılanacağı bir işlevle kullanılması, onu yaşamın bir parçası durumuna getirecek ve yaşatılması adına uzun vadede daha kalıcı çözümler sunacaktır.

ICOMOS'un 2003'te Victoria şelaleleri'nde yapılan 14. Genel Kurulu'nda kabul edilen Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler adlı belgede işlev değişikliğine yönelik şu ifade yer almaktadır (Ahunbay, 2009): *“Bir kullanım veya işlev değişikliği önerildiğinde, bütün koruma kuralları ve güvenlik koşulları dikkate alınmalıdır.”* Buradaki ifadede vurgulanan konu incelenen diğer tüzüklerle benzer olarak işlev değişikliği durumunda yapının korunmasını tehlikeye atmayacak biçimde hareket etmektir. Koruma, öncelikli olgu olarak ele alınmalıdır.

2.2. Tarihi Yapıların İşlev Değişikliklerinde Duyarlılık Olgusu

Duyarlılık olgusunu tarihi çevre özelinde değerlendirmeden önce kavramın içerdiği anlamları incelemek gerekmektedir. Sözlük anlamıyla duyar; duygulu, hassas gibi anlamlar içermektedir. Duyarlı; dış etkenlere karşı duyarlılığı olan, duygulu, hassas anlamına gelmektedir. Duyarlılık hali ise bir olay karşısında duyarlı olma durumu, hassas olma hali olarak tanımlanabilir (TDK). Uçar (2007), toplumsal duyarlılığı “*yaşanılan çevreyle veya olaylarla ilişki kurmak ve bu konuda sorumluluk almak*” şeklinde tanımlamaktadır. Keskin (2013) ise, duyarlılık kavramını beş alt boyut üzerinden tanımlamaktadır. Bu alt boyutlar: toplumsal sorunlara karşı duyarlılık, doğal çevreye karşı duyarlılık, kültürel mirasa karşı duyarlılık, küresel sorunlara karşı duyarlılık ve Türk tarihine ve Türk büyüklerine karşı duyarlılıktır. Buna göre bu araştırma, kültürel mirasa dolayısıyla tarihi yapılara karşı duyarlılığı içermektedir. Bu tanımlamalardan hareketle duyarlılık kavramını tarihi çevre ve koruma alanında “*tarihi çevreyle/ya-pıyla/dokuyla ve korunacak değerlerle ilişki kurma, yapılacak uygulamalara karşı hassas olma, sorumluluk alma vb.*” anlamlarında kullanabilmek olanaklıdır.

Araştırma kapsamında ele alınan ise tarihi çevrelerde ve yapılarda işlev değişikliği konusundaki duyarlılıktır. Tarihi çevreler geçmişle gelecek arasında köprü oluşturan, yerleşimlerin kimliğini yansıtan, içerdiği yapıların dönemlerine ve mimarisine ilişkin bilgilerin adeta kitapmışçasına okunabildiği alanlardır. Söz konusu yapıların insanlığın ortak mirası olması geleceğe aktarılması sorumluluğunu her bireye yükler. Bu yapıların sürdürülebilirliği öncelikle yaşatılarak korunmaları ile olanaklıdır. Ancak değişen zaman, toplum, yaşam koşulları yapıların her zaman özgün işlevleri ile kullanımını güçleştirir. Bu nedenle yapıların ikincil işlevlerle kullanımı söz konusu olabilir. Ancak ikinci işlev belirlenirken çevre koşullarına uygun, yapının plan-mekân kurgusunun, cephesinin, bezemelerinin özgünlüğünü zedelemeyecek bir yaklaşım benimsenmelidir. İşlev değişikliği konusundaki duyarlılık, yapı sahibi, tasarımcı, işletmeci, kullanıcı gibi tüm paydaşların tarihi yapıya yaklaşımında hassas davranmasını gerektirir.

Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde duyarlılık olgusu, fiziksel, toplumsal koruma ve sürdürülebilirlik bağlamında irdelenebilir. Fiziksel duyarlılık ölçek bağlamında çevre ve yapı ölçeği olarak ele alınabilir. Bu bağlamda çevresel, mimari (yapı ölçeği) duyarlıktan söz edilebilir. Çevresel duyarlılık, tarihi yapıya verilen yeni işlevin çevre koşullarına uygun olup olmadığının irdelenmesidir. Mimari (yapı ölçeği) duyarlılık, işlev değişikliği ile özgün mekân kurgusunun, cephenin, bezemelerin vb. korunup korunmadığı ile ilgilidir. Tarihi yapıya yeni işlev verilmesi söz konusu olduğunda bu işlevin mekân kurgusuna, yapının tüm mimari özelliklerine uygun olması özgünlüğün zedelenmemesine dikkat edilmesi bü-

yük önem taşımaktadır. Toplumsal duyarlılık, tarihi yapıya verilen işlevin toplumun hassasiyetlerine uygun olmasıdır. Örneğin bir dini yapının disko gibi bir işlevle kullanılmaması; bir devlet büyüğünün doğduğu yapının depo olarak işlevlendirilmemesi gibi. Koruma ve sürdürülebilirlik bağlamında duyarlılık ise, yeni işlevin yapıya zarar verici etkiler (titreşim, yüksek ses, nem, ısı vb. etkilerin fazla olma durumu, farklı yönlerde hareket, aşırı insan yoğunluğu) yansıtmamasını gerektirir. Tarihi yapılarda gerçekleştirilen işlev değişikliğine yönelik duyarlılıklar bu çerçeveler üzerinden düşünülebilir. İşlev değişikliği dolayısıyla tarihi yapıda gerçekleştirilen yenileme, restorasyon, rekonstrüksiyon ve buna benzer uygulamalar kapsamında duyarlılık üzerinden bir inceleme yapmak, örneğin uygulamalardaki duyarlılığın yapının özgün karakterinin korunmasındaki etkisini incelemek olanaklıdır. Özetle, yeniden işlevlendirme konusunda duyarlılık olgusunun kapsamlı bir çerçevede tartışılabileceğini, farklı kavramlar ile birlikte ele alınabileceğini ve farklı değişkenlere bağlı olabileceğini söylemek mümkündür.

2.2.1. Anadolu toprakları dışındaki tarihi yapıların yeniden değerlendirilmesinde duyarlılık olgusu

Anadolu toprakları dışında kalan Türk-İslam eserlerinde duyarlılık olgusu son dönemlerde gündeme gelmiş tartışma konularından birisidir. 1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanına kadar varlığını sürdürmüş ve geniş topraklara yayılmıştır. Bu topraklar üzerinde kalıcılığı sağlayabilmek adına çok sayıda imar faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında yer alan başlıca mimari eserler; han, hamam, cami, medrese, türbe, kervansaray, çeşme ve benzeri yapılar olmuştur (Kejanlı, 2010; Nureski, 2016).

Osmanlı-Türk eserlerine karşı duyarlılık konusunda özellikle son dönemlerde öne çıkan Balkan coğrafyası olmaktadır. 1353 yılından 1913 yılına dek Balkanlar'da hüküm süren Osmanlı Devleti, bu süre boyunca çok fazla eser yaptırmıştır (Salih, 2020). Osmanlı Devleti yaklaşık 550 yıl Balkanlarda da hakimiyet sürmüştür, 1821-1913 yılları arasında bu coğrafyadan çekilme süreci başlamıştır (Sancaktar, 2011). Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinin ardından söz konusu eserlerin büyük bir kısmı afet, savaş ve çatışmalardan olumsuz etkilenmiş, bir kısmı bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı harap olmuştur. Balkanlarda bulunan eserlerin bir kısmı ise Osmanlı izlerini silmek adına Türk-İslam kültür mirasının bilinçli olarak yıpratılması ve yıkılması şeklinde yansımıştır. Ne var ki günümüze ulaşabilmiş Osmanlı eserlerine az da olsa rastlamak olanaklıdır (İbrahim, 1993; İbrahimgil ve Keleş, 2018).

İbrahimgil ve Keleş (2018) Osmanlı'nın bıraktığı Balkanlar'daki bu eserlerin sayısı ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır (Görsel 1):

“Osmanlının hâkim olduğu dönemde inşa edilen vakıf, kamu ve askeri amaçlı eserlerin sayısı 15.846’dır. Bugüne kadar on bir Balkan ülkesinde (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan) arazide yaptığımız araştırmalar sonucunda 4.500- 5.000 yapının ayakta olduğu tespiti yapılmıştır.”

Balkan Ülkeleri	İnşa Edilen	Ayakta Kalan	Oran
Arnavutluk	1015	230	% 20
Bosna-Hersek	3560	926	% 18
Bulgaristan	3339	628	% 16
Hırvatistan	241	54	% 22
Karadağ	222	137	% 43
Kosova	361	225	% 61
Macaristan	724	41	% 06
Makedonya	1413	584	% 34
Romanya	291	140	% 38
Sırbistan	909	182	% 18
Yunanistan	3771	756	% 20
TOTAL	15.846	3.903	% 15

Görsel 1: Balkan ülkelerinde Osmanlı vakıf eserlerinin genel durumu
(Kaynak: İbrahimgil ve Keleş, 2018)

Ayrıca, İbrahimgil ve Keleş (2018), çalışmalarında Osmanlı-Türk eserlerine yönelik en büyük yıpratmanın cami, mescit, tekke gibi dini yapılara yönelik olduğunu, Yunanistan anakarasında ayakta kalan camilere ait minarelerin ise yıkıldığını aktarmaktadırlar. Benzer şekilde eğitim yapılarında da büyük bir yıkım ve yıpratma söz konusu olmuştur. Ancak daha sosyal işlevlere hizmet eden hamam, çeşme, sebil gibi yapılar Osmanlı döneminden sonra da kullanıldığından bu yapılara yönelik yıpratmanın daha az olduğu aktarılmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2: Bulgaristan’da Yıkım Çalışmaları (Bilecik, 2018)

Yıkılmayan eserlerin bazılarına yeni işlevlerin atanması söz konusu olmuştur. Sırbistan’da camilerin depo olarak kullanıldığı örneklere rastlamak olanaklıdır. Bunlar: Eynehan Bey Cami, Yahya Paşa Cami, Defterdar Cami, Bayram Bey Cami, Habil Efendi Cami, Sultan Mustafa Cami’dir. Bunun dışında bazı camiler kiliseye dönüştürülmüştür. İşlev değişikliğinin en çarpıcı örneklerinden birisi Ahmed Ağa Camisi’nde görölmektedir. Mekân komedi gösterilerinin düzenlendiği yeni bir işlevi yanıtlamaktadır (Salih, 2020).

Sırbistan’da yeniden işlevlendirme konusunda kiliseye dönüştürülen cami yapılarında yeni işlevin özgün işlevine çok uzak olmaması olumlu olarak değerlendirilebilir. Kiliseye dönüştürülen camilere örnek olarak Turgut Bey Cami ve Ali Paşa Camii verilebilir (Salih, 2020). Bunun dışında bazı konutların yeniden değerlendirilmesinde yapılara toplumsal amaca yönelik işlev verilmesi de olumludur. Buna üçüncü bölümde daha ayrıntılı olarak aktarılan Belgrad Vuk ve Dositej Müzesi örnek verilebilir (Doğan ve Doğan, 2018).

Osmanlı eserlerinin sistemli olarak yok edildiği Balkan ölkelerinden Bulgaristan’da yıkılmadan günümüze ulaşmış bazı eserler yeniden işlevlendirilmiştir. Sırbistan ile benzer şekilde camilerin kilise işleviyle yeniden kullanımı söz konusu olmuştur. Bazı camiler ise müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Dini yapılar dışında kalan han, kervansaray, hamam, bedesten gibi eserlerin çoğu, kendi işlevleri dışında sanat galerisi, depo, müze, gece kulübü, otel, restoran olarak kullanılmaktadır. Bazı sivil mimari eserleri de müze olarak yeniden değerlendirilmiştir (Bilecik, 2018). Benzer şekilde burada da camilerin kilise işleviyle kullanılması yapının yaşatılması adına olumlu bir durumdur. Bazı camilerin müze olarak kullanılması da toplumsal bağlamda yapının benimsenmesi açısından olumlu bulunmaktadır. Farklı yapıların (han, hamam, kervansaray vb.) da kamusal işlevlerle yeniden değerlendirilmesi duyarlılık adına olumludur.

Bu aktarımlar üzerinden Osmanlı dönemine ait kültürel varlıkların büyük bir kısmının günümüze ulaşamama durumunu, Balkan ölkelerinde Osmanlı-Türk eserlerine karşı duyarlılığın gelişmemiş oluşu üzerinden değerlendirmek olanaklıdır. Bu duyarsızlık durumunun en önemli göstergesi Osmanlı kimliğini silmeye yönelik bilinçli yıpratma ve yıkımdır. Bunun yanı sıra bu eserlerin bakımsız ve işlevsiz bırakılması da kültürel mirasa yönelik bir duyarsızlık durumunu yansıtmaktadır.

Bazı eserlerin özgün işlevinden çok farklı bir işlevle kullanılması, eserlere verilen özgününden farklı işlevin Ahmed Ağa Camisi’nde olduğu gibi mekânın ve yapının ruhuna uymayan bir nitelik taşıması yeniden işlevlendirme konusunda duyarlılık açısından tartışmaya açık bir konudur.

Bunun yanı sıra bazı Osmanlı eserlerinin toplum için yararlı bir amaçla yeniden kullanımı, Osmanlı dini eserlerine yine dini bir işlev atanması gibi uygulamalar Balkanlar'da günümüze ulaşmış az sayıdaki eserin korunması açısından önemli ve duyarlı bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Yurt dışında yer alan Osmanlı-Türk eserlerini yalnız yabancı ülkelerin yaklaşımı bağlamında irdelemek yeterli olmayacaktır. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nin de kendi sınırları dışında kalan mirasına karşı yaklaşımını duyarlılık açısından değerlendirmek gerekir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü resmî sitesinden alınan bilgilere göre, millî sınırlar dışında kalan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının uluslararası kültürel anlaşmalar çerçevesinde bakım ve onarımlarını sağlayıcı tedbirleri almak üzere çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda tamamlanmış çoğu Balkanlar coğrafyasında yer alan 16 proje bulunmaktadır. Buna ek olarak gelecekte yapılması planlanan yedi proje daha vardır. Bu projeler restitüsyon, restorasyon, teşhir-tanzim, çevre düzenleme ve yapım işlerini içermektedir. Tamamlanan projeler arasında Bulgaristan Razgrad Makbul (Makdul) İbrahim Paşa Camii Restorasyon Projesi, Kosova Priştina Fatih Camii Restorasyonu ve Çevre Düzenleme İş, Lübnan Trablusşam Mevlevihanesi Restorasyonu, Makedonya Üsküp Mustafa Paşa Camii Restorasyonu, Makedonya, Kocacık Köyü, Ali Rıza Efendi Evi Teşhir Tanzim Projesi, Sırbistan Belgrad Şeyh Mustafa Türbesi Restorasyon Projesi, Yunanistan Selanik Atatürk Evi Restorasyonu ve Teşhir Tanzim İşleri ve dahası yer almaktadır (KVMGM).

Yurt dışında yer alan Osmanlı-Türk mirasına yönelik olarak çalışmalar yürüten bir diğer önemli Türk kurumu ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. Müdürlüğün yürüttüğü çalışmalar; Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Kosova, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Bosna-Hersek'te restorasyonu tamamlanmış 14, restorasyonu süren sekiz kültür varlığı bulunmaktadır. Kuzey Makedonya'da restorasyonu tamamlanmış iki kültür varlığı; Kosova'da restorasyonu tamamlanan iki, restorasyonu süren dokuz kültür varlığı bulunmaktadır. Suriye ve KKTC'de restorasyonu tamamlanmış yapı/yapı grubu bulunmama ile birlikte restorasyonu süren yapılar vardır. Restorasyonu devam eden KKTC'nde iki, Suriye'de bir kültür varlığı bulunmaktadır. Bu bölgelerde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahale ettiği yapılar genellikle; cami, medrese, hamam, divanhane ve kütüphane işlevlidir (VGM). Türkiye Cumhuriyeti kurumlarının yürüttüğü restorasyon projeleri sonrasında kültür varlıkları büyük oranda özgün işlevlerini korumuştur. Bazı yapılar ise, örneğin Khoso Tsaidam'da bulunan tarihi bina, kamusal işlev ile yeniden değerlendirilmiştir.

Bu verilerden hareketle, Türkiye'nin yurt dışında kalan Osmanlı-Türk eserlerine karşı gerek bakım-onarımını sağlama konusunda gerekse işlevlendirme konusunda duyarlı davrandığını söylemek olanaklıdır.

2.2.2. Anadolu'da farklı kùltürlere ait tarihi yapıların yeniden değerlendirilmesinde duyarlılık olgusu

Anadolu coğrafyası, geçmişten günümüze pek çok farklı etnik kökenden ve pek çok farklı inançtan insana ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Dönemi'nde de farklı kùltür ve inançlara sahip topluluklar bir arada yaşamışlardır. Bu topluluklar kendi kùltür ve inanç değerlerini yansıtan yapılar yapmışlardır. Bu anlamda hem anıtsal olması hem de belli bir kesimin inanç sistemini yansıtmaları açısından kilise, manastır gibi dini yapılar ön plana çıkmaktadır.

Anadolu coğrafyasında yer alan farklı kùltürlere ait tarihi eserlere, Balkanlardakilere göre daha duyarlı yaklaşıldığını söylemek olanaklıdır. Ancak Anadolu'daki örneklerde de duyarlılık açısından olumsuz değerlendirilebilecek uygulamalar bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleştirilen nüfus mübadelesinin ardından bu toplulukların Anadolu coğrafyasını terk etmeleriyle geride kùltür ve inançlarını yansıtan pek çok eser kalmıştır. Bunların bir kısmı süreç içerisinde doğal afetlerden, bakımsızlıktan, değişen evre koşullarından dolayı yok olmuş ya da harap duruma gelmiştir. Bakımsızlık dolayısıyla kısa bir süre önce yıkılan kùltür varlıklarından biri Aziz Georgios Rum Ortodoks Kilisesi'dir (Görsel 3).

Görsel 3: Bakımsızlıktan yıkılan Aziz Georgios Rum Ortodoks Kilisesi (Büktel ve Küçük, 2022)

Bu kùltürel varlıkların bir kısmı ise yeniden işlevlendirilmiş ve kullanımı sağlanmıştır. İşlev değişikliği bağlamında ele alındığında dini yapılar öne çıkmaktadır. Çünkü cemaatini ve özğün işlevini kaybetmiş bu yapıların yaşatılarak korunması için yeniden işlevlendirilme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminden başlayarak tarihi dini yapıların cami olarak

yeniden işlevlendirildiği ya da müze işleviyle kullanımının gerçekleştirildiği görülmektedir (Aydın ve Şahin, 2018; Yüceer, 2016). Bu konuya ilişkin Ayasofya Katedrali'nin ilk olarak camiye, ardından müzeye ve daha sonra tekrar camiye (Çoruhlu ve diğerleri, 2016), Kariye Manastırı'nın ilk olarak müzeye ve ardından camiye (Mertcan, 2021), Trabzon Ayasofya Kilisesi'nin camiye (Koç, 2020), Ayios Andreas en te Krisei Manastırı Kilisesi'nin camiye (Alagöz Çobanoğlu, 2016), Saint Nicholas Katedrali'nin camiye dönüştürülmesi (Yüceer, 2016) gibi örnekleri vermek olanaklıdır.

Duyarlılık açısından değerlendirildiğinde, çoğunlukla yapının özgün işlevine uygun yeni bir işlev atama konusunda dini yapıların camiye dönüştürülmesi; toplumsal amaca yönelik yeniden işlevlendirme açısından da tarihi yapılara müze işlevinin verilmesi olumlu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, bu yapıların bakımsız ve işlevsiz bırakılması, mevcut işlevin değiştirilmesi, Lefkoşa St. Catherine Kilisesi'nde görüldüğü gibi işlev değişikliği sırasında özgün mekânsal değerlere zarar verilmesi duyarlılık açısından tartışmaya açık konulardır.

3. TARİHİ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE DUYARLILIK OLGUSUNUN ÖRNEKLER ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

Bu bölümde, önceki bölümde söz edilen örneklerden birkaçı ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışında kalan Osmanlı-Türk eserlerine yönelik çalışmalarına da yer verilmektedir.

3.1. Anadolu coğrafyası dışında işlev değişikliğine uğrayan tarihi yapı örneklerinde duyarlılık olgusu

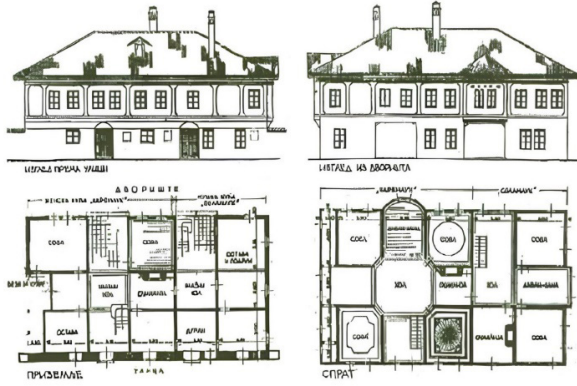
Osmanlı-Türk eserlerinden olan ve geçmişte Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki, günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalmış olan eserlerden birisi Belgrad'da yer alan Eynehan Bey Cami'dir. Eynehan Bey tarafından 1585 yılında inşa edilen cami, Belgrad'da yer alan camilerin en büyüğüdür. Süreç içerisinde gerçekleşen savaşlarda hasar gördüğünden Battal Cami adıyla da anılmıştır. Süreçte restorasyonuna izin verilmeyen caminin müze ya da arşiv işleviyle kullanılma önerisine de karşı çıkmıştır. 1700'lü yılların başında depo olarak kullanılan cami, verilen işleve de bağlı olarak uzun süre bakımsız kalmıştır. Osmanlı'nın Belgrad'ı geri almasıyla restore edilmişse de eski ihtişamına kavuşamamış ve 1789 yılında yeniden harabeye dönmüş, 1878 yılında verilen emirle yıkılıp yerine meclis binası yapılmıştır (Salih, 2020).

Salih'in (2020) kaleminden Hristiç caminin harabe durumunu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Camiin içi her tarafı çok kirli olan bir öplüktü. Ana gi-rişi kuzeyden kasaba tarafına gelmekteydi, ancak etrafındaki pencereler neredeyse yere çökmüş yalnız çerçeveleri duruyordu. Minarenin tepesi kesikti, binlerce serçe camiin oyuklarında duruyor, akşamları ise yarasa sürüsü geçiyordu. Yıllarca toprak ve tozla örtülü çatı, dikenlerle ve imlerle kaplıydı. Cami çatlaklarından küçük bir siyah dut ağacı bitmiş, etrafında kulaklarınızı sağır yapacak kadar serçeler uçuşuyordu”.

Duyarlılık bakımından değerlendirildiğinde Eynehan Bey, diğer bir adıyla Battal Cami ciddi olumsuzluklar içermektedir. Öncelikle savaşta hasar alan yapının onarımının yapılmaması ya da yapılması için izin verilmemesi tarihi yapıya karşı duyarsızlığın önemli bir göstergesidir. Caminin toplum yararı gözetilerek müze ya da arşiv olarak kullanılmasının reddedilmesi, ilerleyen süreçte depo işlevi ile kullanılması da işlev açısından duyarlı bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Caminin depo olarak işlevlendirilmesi sürekli kullanım ve bakım sağlamayacağından yeniden işlevlendirme bakımından duyarlı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde Türkiye sınırları dışında kalan Osmanlı-Türk eserlerinden bir diğeri ise yine Belgrad’da yer alan ancak Eynehan Bey Cami örneğine göre duyarlılık açısından daha olumlu değerlendirilebilecek bir Osmanlı konutudur. Önce Osmanlı defterdarının ikamet ettiği ardından yüksekokul, Fransız Konsolosluğu ve bir tüccarın evi olarak kullanılan konut, günümüzde Vuk ve Dositej Müzesi olarak varlığını sürdüren bir kültürel miras örneğidir (Görsel 4, 5 ve 6) (Doğan ve Doğan, 2018). Doğan ve Doğan (2018), her ne kadar Balkanlar’da Osmanlı izlerini silme politikası yürütölmüş olsa da tarihten izler bırakıldığını, bu izlerden biri olan Vuk ve Dositej Müzesi’nin ev sahipliği yaptığı 1700’lü yılların ortasında inşa edilmiş olan konağın 1979 yılında olağanüstü öneme sahip bir yapı olarak tescillendiğini ve süreç içerisinde aldığı farklı işlevlerin ardından II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde onarılan binaya müze işlevinin atandığını aktarmaktadır. Belgrad’ın en eski yerleşim dokularından birinde yer alan müzenin çevresinde TİKA’nın restorasyonunu üstlendiği Şeyh Mustafa Türbesi ve Bayraklı Cami yer almaktadır (Anadolu Ajansı [AA], 2018; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı [TİKA], 2013). Yapı günümüzde bulunduğu tarihi doku içerisinde müze işlevini sürdürmektedir.

Görsel 4: Vuk ve Dositej Müzesi'nin cephe ve planı (Doğan ve Doğan, 2018)

Görsel 5: Vuk ve Dositej Müzesi'nin günümüzdeki görünümü
(<http://www.narodnimuzej.rs>)

Görsel 6: Vuk ve Dositej Müzesi'nin iç mekânından görünüm
(<http://www.narodnimuzej.rs>)

Vuk ve Dositej Müzesi, süreçte terkedilme ve bakımsız kalma gibi durumlarla karşılaşmamıştır. Yapının özgün karakterine uygun işlevler almış olması, sürekli kullanılması ve günümüze dek süren son işlevinin toplumsal yarara yönelik müze olması koruma ve yeniden işlevlendirme yanı sıra duyarlılık açısından da olumlu bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışında yer alan eserlere müdahaleleri duyarlılık açısından olumlu örnekler olarak verilebilir. Yurt dışındaki kültürel mirasın uluslararası anlaşma ve iş birliği ile korunması duyarlı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Yeniden işlevlendirme açısından Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütölen Moğolistan Türk Eserlerinin Bakım ve Onarımı Göktürk Abideleri ve Khoso Tsaidam'da Bulunan Binanın Orhun Müzesi Haline Getirilmesi projesi olumlu bir örnek oluşturmaktadır (KVMGM). Khosoo Tsaidam'da bulunan depo binasında, müze olarak yeniden işlevlendirme, müzenin ve külliyelerin çevre düzenlemelerini yapma, Bilge Kağan ve Köl Tigin külliyelerini özgününe yakın bir duvar ile çevirme gibi çalışmalar yürütölmüştür (TBMM, 2013). Bunun yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü çalışmalarla yurt dışında yer alan eserlerin restorasyon çalışmaları da duyarlılık açısından önemli gelişmelerdir. Restore edilen yapıların özgün işlevleriyle yeniden değerlendirilmesi işlev değişikliğinde duyarlılık açısından olumlu bir durum oluşturmaktadır. Buna örnek olarak Bosna-Hersek'te Foça Alaca Cami, Travvik Alaca Cami, İsa Bey Hamamı; Kuzey Makedonya'da Haydar Kadı Cami, Ali Paşa Cami; Kosova'da Süleyman Ağa medresesi, KKTC'de Dükkanlarönü Cami ve Selimiye Cami; Suriye'de ise El Bab Ulu Cami verilebilir (VGM, 2024).

3.2. Anadolu coğrafyasında işlev değişikliğine uğrayan tarihi yapı örneklerinde duyarlılık olgusu

Anadolu coğrafyasında yer alan farklı kültörlere ait tarihi eserlere, Balkanlar örneklerine göre daha duyarlı yaklaşıldığını söylemek olanaklıdır. Ancak Anadolu'da yer alan örneklerde de duyarlılık açısından olumsuz değerlendirilebilecek olanlar da bulunmaktadır.

Isparta'da bulunan Aya Yorgi Kilisesi tipik bir Bizans dönemi kilisesi olarak değerlendirilmektedir (Görsel 7). Kilise, mübadele sonrasında Balkanlar'daki cami örneklerinde olduğu gibi depo işleviyle kullanılmıştır (Aydın ve Şahin, 2018). Sonraki süreçte ise işlevsiz ve atıl bırakılmıştır (Görsel 8). Yapıda gerçekleştirilen işlev değişikliği duyarlılık açısından olumsuz değerlendirilmektedir. Çünkü depo işlevi yapıya sürekli bakım sağlayacak, yapının özgün kullanımıyla uyumlu ya da toplumsal bir amaca hizmet eden bir işlev değildir.

Görsel 7: Isparta Aya Yorgi Kilisesi'nin genel görünümü (Aydın ve Şahin, 2018)

Görsel 8: Isparta Aya Yorgi Kilisesi'nin iç mekândan görünüm (Aydın ve Şahin, 2018)

Ne var ki durumun süreç içerisinde değiştiğini söylemek olanaklıdır. Kilise yapısının gül müzesi olarak yeniden işlevlendirilmesi ve restore edilmesi gündeme gelmiştir. Bu anlamda tarihi yapıya karşı duyarlılığın süreç içerisinde arttığı belirtilebilir.

Anadolu topraklarından verilebilecek diğer bir örnek Trabzon'da bulunan Ayasofya Cami'dir (Görsel 9). Yapı Bizans döneminin en önemli örneklerindendir. 1230-1260 yılları arasında yapıldığı düşünülen yapı Trabzon'un Osmanlı topraklarına katılmasının ardından Cami olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Demirbulat ve Karaman, 2014).

Demirbulat ve Karaman (2014), uzun yıllar cami olarak kullanılan yapının 1864 yılında köklü bir onarım geçirdiğini ve I. Dünya Savaşı yıllarında bir süre depo ve askeri hastane olarak kullanıldıktan sonra yeniden cami işlevini üstlendiğini aktarmaktadırlar. Ayrıca 1964 yılında müze olarak işlevlendirilen ve 52 yıl müze olarak kullanılan yapının yeniden ibadete açıldığını belirtmektedirler. Yapı 2018 yılında yeniden restore edilmiştir. Caminin aynı zamanda ziyaretçilerin kullanımına da açık olması istenmiş ve camide yer alan fresklerin zarar görmemesi için pleksi malzemenin ışıklandırma sistemi kurulmuştur (Anadolu Ajansı [AA], 2020). Böylece fresklerin ibadet sırasında değil, ancak sistemin kapatılmasıyla ziyaretçiler tarafından görülmesine olanak sağlanmıştır. Yapının restorasyonu sırasında en az müdahale ilkesinin benimsenmesi de olumlu bulunmaktadır.

Görsel 9: Trabzon Ayasofya Kilisesi'nin genel görünümü (arkeolojikhaber.com)

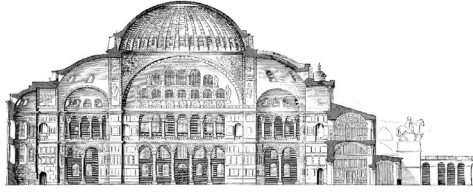
Trabzon'da bulunan bu tarihi yapı duyarlılık açısından olumlu bir örnektir. Genel çerçevede verilen işlevlerin yapıyla uyumlu ya da toplumsal amaçlı olması olumlu değerlendirilmekte, yalnız diğer örneklerde de görülen depo işleviyle kullanılma durumu olumsuz görülmektedir. Bunun dışında cami olarak yeniden işlevlendirilmesi sırasında yapının özgün değerlerine zarar verilmemesi de önemli bulunmaktadır.

3.3. İşlev değişikliğine uğrayan Ayasofya ve Kariye örneklerinin ayrıntılı incelenmesi

Bu bölümde son yıllarda işlev değişikliği ile gündeme gelen İstanbul Ayasofya Kilisesi ve Kariye Manastırı'nın ayrıntılı incelemesi yapılmaktadır.

3.3.1. Ayasofya ve Kariye Camii'nin tarihsel sürecinin yapılan uygulamalar kapsamında incelenmesi

Bir Bizans dönemi yapısı olan ve "Kutsal Bilgelik" anlamına gelen Ayasofya hem Türkiye'de hem dünyada öne çıkan bir yapı olmuştur (Görsel 10). Ayasofya'nın ilk yapısının 337-361 yılları arasında yapıldığı aktarılmaktadır. Bu ilk yapı 395-408 yılları arasında çıkan ayaklanmada yıkılmış ve yeniden inşa edilerek 415 yılında yeniden ibadete açılmıştır; ancak bu yapı da uzun ömürlü olmamıştır. 532 yılında Nika Ayaklanması çıkan yangında yapı yeniden yıkılmış, ardından günümüze ulaşan üçüncü Ayasofya yeniden inşa edilmiştir (BAA, 2019). Yapı geçmiş dönemden günümüze birçok kez deprem, yangın geçirmiş, bazı kısımları onarılmış bazı kısımları ise yeniden inşa edilmiştir (Aydıngün, 2005).

Görsel 10: 10. yüzyılda Ayasofya'nın kesiti (BAA, 2019)

Yapı, İstanbul'un fethinden sonra cami olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Ahunbay (2017); yapıda kilise kullanımıyla ilgili mimari öğelerin dışarı çıkarıldığını, iç mekâna cami işlevinin gerektirdiği mihrap, minber, kürsü, mahfil öğelerinin, dış mekâna ise minare eklendiğini aktarmaktadır. Buna ek olarak, yapının çevresine türbeler, kütüphane, şadırvan, medrese, muvakkithane yapılmış ve iç mekânda üzerinde tasvirler bulunan mozaikler gizlenmiştir (Görsel 11) (BAA, 2019).

Görsel 11: 19.yy'da Ayasofya Külliyesi (Ahunbay, 2017)

Buradan hareketle Osmanlı döneminde Ayasofya'ya karşı duyarlı bir tavrın olduğunu söylemek olanaklıdır. Cumhuriyet döneminde yapının müzeye dönüştürülmesiyle ilgili olarak Bilim ve Aydınlanma Akademisi dergisinde şu satırlara yer verilmiştir (2019):

“Mustafa Kemal Atatürk ve beraberindeki heyet 7 Eylül veya 8 Eylül 1929 tarihindeki Ayasofya ziyaretinde, cami-yi oldukça bakımsız bulmuştur. Bu dönemde Ayasofya'nın avlusu parsellenmiş, avlu açık hava kahvesi olarak kullanılmaktaydı. Yapıda dökülmeler başlamış, temizlik sorunu başta olmak üzere örneğin içeride güvercin sürülerinin yuva yaptığı görülmüştü. Bu aksaklıklar yüzünden Atatürk'ün Ayasofya Camii'nin müze olmasına karar verdiği düşünülmektedir”.

Caminin müze olarak yeniden işlevlendirilmesinde yapının özgün durumunu bozmamak adına 1934 yılında yapılacak onarımları belirleyen bir rapor yayımlanmıştır, onarımlar ve değişiklikler yapılmış; sonuçta Ayasofya 1935 yılında turizme yönelik olarak açılmıştır (BAA, 2019). Ayasofya Cumhuriyet döneminden günümüze dek politik bir konu olagelmıştır. Özellikle müze olarak işlevlendirilmesine bazı kesimler tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Bu durum kimi zaman yapının fiziki varlığının korunmasının önüne geçmiş ve propaganda konusu olmuştur (Coşkun ve Binan, 2013).

Ayasofya'nın geçmişten günümüze geçirdiği değişimler göz önüne alındığında, hem yapıldığı dönem olan Bizans Dönemi'nde, hem de sonraki süreçte Osmanlı Dönemi'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde tarihi yapı, önem verilen ve korunmaya çalışılan bir yapı olmuştur (Görsel 12 ve 13). Bazı dönemlerde yapıya ya da özgünlüğüne zarar verebilecek, örneğin cami olduğu dönemde mozaiklerin üstünün kapatılması, 1950'li yıllarda malzeme özgünlüğüne dikkat edilmeden yapılan betonarme uygulamalar ya da 1986'da deniz kumu ve çimento takviyeli kireç kullanımı uygulamalar gerçekleştirilmiş de olsa yapıya karşı her dönemde duyarlı olunmaya çalışıldığını söylemek olanaklıdır (Coşkun ve Binan, 2013). Bu duyarlılık yapı için fon ayrılması, yapının koruma ve onarımlarının gerçekleştirilmesi ve özgün işlevinden çok farklı olmayan ya da toplumsal yarar düşünülerek yeni işlev verilmesi üzerinden kendini göstermektedir.

Görsel 12, 13: Günümüzde Ayasofya (Kulturportali.gov.tr)

Yapı 2020 yılında yeniden cami olarak işlevlendirilmiş ve işlev değişikliğine yönelik olarak bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu uygulamalar bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.

İstanbul'da yer alan farklı kültürün mirası olan bir diğer örnek ise Kariye'dir. Bizans Dönemi'nde kilise olarak inşa edilen Kariye'nin yapım tarihi 6. yüzyıla uzanmaktadır (Hattap ve Keçici, 2013). Yapı, geçmişten günümüze pek çok değişiklik geçirmiştir. 557'deki büyük depremde yıkılmış ve dönemin imparatoru tarafından yeniden inşa edilmiştir. 800'lü

yıllarda kilise genişletilmiş, 11. yüzyılda harap duruma gelmiş ve sonrasında neredeyse yıkılmış olan bu manastırın üzerine yeni bir kilise yapılmıştır. Osmanlı'nın fethine kadar yapıda değişimler sürmüştür. Osmanlı'nın İstanbul'u fethinin ardından yapının uzun bir süre kilise kullanımı sürmüş, 16. yüzyılın başında camiye çevrilmiştir. Fresk ve mozaikleriyle ünlü Kariye, cami olarak yeniden işlevlendirildikten sonra bu mozaik ve fresklerin üstü kumaş, perde ve ahşap malzemelerle kapatılmış, çan kulesinin yerine minare inşa edilmiş ve yapıya mihrap eklenmiştir (Çağlar, 2015).

Yapıya verilen işlevin özgününden çok uzak olmamasına karşın, işlev değişikliği dolayısıyla değişimler, yapının özgün niteliklerinin ortadan kaldırılması farklı kültürün mirasına ve yapının ruhuna olan duyarlılık açısından tartışmaya açık bir konudur. Bunun yanı sıra Çağlar (2015), yapının zamanla onarımlar geçirdiğini, bu kapsamda iç mekânda büyük ölçüde değişikliklerin yapıldığını; örtü ve saçak sistemlerinin farklılaştırıldığını, sundurma gibi yeni eklerin yapıldığını, minarenin farklı bir üslupla ele alındığını aktarmaktadır (Görsel 14, 15, 16 ve 17). Yine bu uygulamalar da yapıya karşı ne derece duyarlı olunduğu konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. 1945 yılında müzeye dönüştürülen Kariye'de 1929 yılında restorasyon çalışmaları yürütülmüş, bu restorasyonda mozaik ve freskler ortaya çıkarılmıştır. Müzeye çevrilme sürecinde tarihi yapıdaki bazı ekler kaldırılmış, yapı özgün durumuna getirilmeye çalışılmıştır.

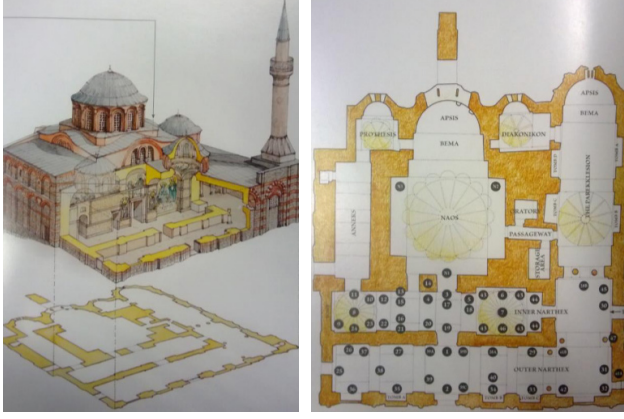
Özetle tarihi yapı, süreçte farklı mekânsal ve işlevsel değişimler geçirmiştir. Yapılan uygulamalar çoğu kez yapıya ve yapının özgün durumuna karşı duyarlı olarak değerlendirilemese de zamanla yapıya duyarlılığın arttığı uygulamalar ve yurt dışı iş birliği örneklenerek söylenebilir.

Görsel 14: 19. yüzyılda Kariye Müzesi (Hattap ve Keçici, 2013)

Görsel 15: 1800-1900 yılları arasında Kariye

(<https://tr.wikipedia.org>)

Görsel 16: Kariye'nin kesit perspektifi (Hattap ve Keçici, 2013)

Görsel 17: Kariye planı (Hattap ve Keçici, 2013)

Yapının günümüzde yeniden cami olarak kullanılması kararı doğrultusunda işlevi değişmiş ve buna yönelik birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu konu bir sonraki bölümde duyarlılık üzerinden daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

3.3.2. Günümüz uygulamalarının Ayasofya ve Kariye Camii üzerindeki duyarlılığının tartışılması

1500 yıllık bir tarihe sahip olan Ayasofya, Osmanlı Döneminde 481 yıl boyunca cami olarak kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1934 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararıyla müze olarak yeniden işlevlendirilmiş ve tartışmaların odağı durumuna gelmiştir (Acar, 2020). Muhafazakâr kesimler tarafından Ayasofya'nın müze olarak yeniden işlevlendirilmesine karşı çıkmış, İstanbul'un fethiyle özdeşleştirilen Ayasofya fethin yıldönümlerinde sık sık gündeme gelmiştir.

1985 yılında Ayasofya İstanbul Tarihi Alanları ile birlikte UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Bu durum Ayasofya'nın üstün evrensel değer taşıyan bir kültür varlığı olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Ancak Ayasofya çoğu zaman kültürel değerinden daha çok siyasi ve politik konularda ön plana çıkmış ve müzeye dönüştürülmesinin ardından siyasi partilerin gündeminde ve söyleminde yer almıştır (İşler, 2020).

Acar (2020), konuyla ilgili olarak Ayasofya'nın yapıldığı tarihten başlayarak İstanbul şehrini elinde tutan devletler tarafından sembolik anlamlar yüklenen önemli bir yapı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sebeple halkın büyük çoğunluğu, siyasi partiler ve siyasetle ilgili kişiler, Ayasofya'nın

müze işlevinden hoşnut olmamış ve yapıya İslam dünyasına ait bir varlık olarak cami işlevini geri kazandırmaya çalışmışlardır.

Bu aktarımlarda dikkat çeken durum, yapının tarihi ve kültürel değerinden çok politik ve siyasi yönüyle öne çıkmasıdır. Bu durumda yapıyı korumak ve varlığını uygun işlevle sürdürmek gibi konuların geri planda kalmış olması; uzun süreli koruma planlamalarının oluşturulmaması, Ayasofya'nın yalnızca sembol olarak ele alınıp tartışmaların işlev üzerinden ele alınması duyarlılık açısından sakıncalı bir durum oluşturmaktadır.

Tüm bu tartışmalar sürerken, 2020 yılının Temmuz ayında Ayasofya'nın cami olarak yeniden işlevlendirilmesi resmi bir kararla duyurulmuştur. Kararda Ayasofya'nın ulusal bir mesele olduğu ve yapının statüsü ile ilgili söz hakkının T.C. iradesine ait olduğunun vurgulandığı aktarılmaktadır. Buna karşın uluslararası medyada büyük yankı bulan bu olay kimi ülkeler tarafından hoş karşılanmamıştır (Acar, 2020).

UNESCO, Ayasofya'nın işlevinin değiştirilmesinin ardından, Ayasofya'nın Dünya Kültür Mirası statüsünün gözden geçirileceğini açıklamıştır. Ayasofya'nın sınırları aşan değerinin Dünya Kültür Mirası olarak kabul edilmesinde önemli olduğunu, son kararına Ayasofya'nın bu evrensel değerine yapacağı etkinin soru işaretleri yarattığını belirtmiştir (bbc, 2020).

Bu durum da işlev değişikliği kararının Ayasofya'nın dünya mirası statüsüne ve tüm insanlığa ait bir değer oluşuna ne derece duyarlı olunduğu konusunda tartışmaya açık bir konudur.

Üzerinde durulan bir diğer önemli konu ise Ayasofya'nın cami olarak yeniden kullanıma açılmasının mekânda ne gibi değişikliklere yol açacağı, mozaik ve fresklerin kapatılıp kapatılmayacağı, yapının özgünlüğünün ve otantikliğinin korunup korunmayacağı olmuştur (Görsel 18). Tarihi yapı içerisinde bulunan fresk ve mozaiklerin üstleri perdeleme yoluyla kapatılmıştır (Görsel 19). Bu anlamda yapının mimari bileşenlerine ve özgün dokusuna zarar vermemek adına en az müdahale anlayışının belirlenmiş olması, duyarlılık adına olumlu olarak değerlendirilebilir (Sözcü, 2020). Yeni bir düzenleme ile 15 Ocak 2024'ten beri Ayasofya'nın galeri katı müze olarak kullanılmaya başlanmıştır (Anadolu Ajansı [AA], 2020). İbadet ortamının bozulmadan müze ziyaretlerinin yapılmasına olanak sağlanması da toplumsal yarar açısından olumlu olarak değerlendirilebilir.

Görsel 18: Üstü kapatılan İkona (cnnturk.com)

Görsel 19: Ayasofya iç mekânında yapılan perdeleme (cnnturk.com)

Zengin iç mekân öğelerine sahip Kariye Müzesi, son dönemlerde müzeden camiye dönüştürölme kararıyla gündeme gelmiştir (Görsel 20, 21 ve 22). İstanbul'un fethinden sonra da uzun yıllar kilise olarak işlevini sürdüren tarihi yapı, 1511'de cami olarak kullanılmaya başlanmış ve 1945 yılında ulusal anıt ilan edilerek 1948 yılında müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 2019 yılında Danıştay kararı ile cami olarak yeniden işlevlendirilen yapı 21 Ağustos 2020 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de Müslüman ibadetine açılmıştır (Resmî Gazete, 2020).

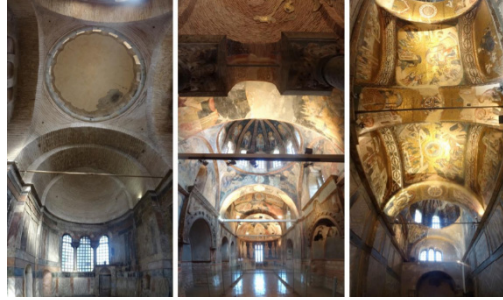
Ayasofya kadar gündemde olmayan Kariye'de, yeniden işlevlendirmenin ardından ibadete yönelik birtakım uygulamalar yapılmıştır. Mozaik ve freskleriyle ünlü yapıda, bu eserlerin üstleri son derece kötü uygulamalarla kapatılmıştır (Görsel 23).

Görsel 20: Kariye iç mekânından görünüm (Hattap ve Keçici, 2013)

Görsel 21: Kariye iç mekânından görünüm (Hattap ve Keçici, 2013)

Görsel 22: Kariye iç mekânından görünüm (Hattap ve Keçici, 2013)

Yapılan uygulama öncesindeki durum (üstte) ve uygulama sonrasındaki durum (altta) görülmektedir.

Görsel 23: Kariye iç mekânından uygulamalar sonrası görünüm (<https://medyascope.tv/>)

Bu durum değerlendirildiğinde, işlev değişikliği sonrası yapılan uygulamaların tarihi anıtın özgünlüğü ve karakterinin göz ardı edildiğini, yapıya karşı duyarlı olunmadığını söylemek olanaklıdır.

Ayasofya ve Kariye örnekleri karşılaştırıldığında, her iki örnekte de verilen yeni işlevlerin çevre koşullarına uygun olması dolayısıyla çevresel açıdan oldukça duyarlı olduğunu söylemek olanaklıdır. Diğer taraftan, Ayasofya Camii'nde işlev değişikliği sonrasında iç mekân kurgusu, cephe kurgusu, iç mekân bezemeleri en az müdahale ile korunurken, Kariye Camii'nde işlev değişikliği sonrası uygulamalarda özgün iç mekân bezemelerinin ve iç mekân kurgusunun yıpratıldığı gözlenmektedir. Bu anlamda, mimari açıdan Ayasofya Camii'nde gerçekleştirilen uygulamaların, Kariye Camii'nde gerçekleştirilen uygulamalardan daha duyarlı olduğu söylenebilir. İki kültür varlığı toplumsal duyarlılık açısından değerlendirildiğinde, yapılara verilen yeni işlevlerin toplum hassasiyetini zedelememesi olumlu değerlendirilebilir. Öte yandan, farklı toplumlar için de büyük öneme sahip olan Ayasofya'nın, müzeden camiye dönüştürülmesinin uluslararası alanda yarattığı tepkiler nedeniyle toplumsal duyarlılığı tartışmaya açıktır. Benzer şekilde, Kariye örneğinde de farklı toplumların eseri olan bir yapıya tek bir topluma hitap eden bir işlev verilmesi duyarlılık açısından tartışmalıdır. İki örnek koruma duyarlılığı açısından değerlendirildiğinde, yapılara özgün işlevinden çok farklı olmayan işlevlerin verilmesi ve yapıda gerçekleştirilen eylemlerin özgün eylemlerden çok farklılaşmaması açısından koruma ve sürdürülebilirlik bağlamında duyarlı olduğu belirtilebilir. Ancak Ayasofya Camii'ne dini işlevinin yanı sıra müze işlevinin verilmesi kullanıcı profilini çeşitlendirmekte ve kullanıcı sayısını artırmaktadır. Bu durum aşırı insan yoğunluğuna, yapıda farklı yönlerde harekete ve titreşime sebep olabileceğinden duyarlılık seviyesi tartışmaya açıktır (Tablo 1).

Yapı adı	Fiziksel Duyarlılık		Toplumsal Duyarlılık	Koruma Duyarlılığı
	Çevresel	Mimari (Tek Yapı)		
Ayasofya Camii	5	5	3	4
Kariye Müzesi	5	1	4	5
1:Çok duyarsız, 2:Duyarsız, 3:Biraz Duyarlı, 4:Duyarlı, 5:Çok duyarlı				

Tablo 1: Ayasofya Camii ve Kariye Müzesi işlev değişikliği uygulamalarında duyarlılıkların karşılaştırılması

Müze işleviyle kullanılan ve cami olarak yeniden işlevlendirilmek için bilimsel gerekçeleri olmayan bu iki yapı politik ve siyasi bileşenlerin etkisi altında kalmış olmaları ile benzerlik göstermektedir. Ancak, Ayasofya'nın gerek simgesel ve anıtsal değerinden gerekse tüm dünyanın gözü önünde ve gündeminde oluşundan dolayı, yapılan müdahaleler en az düzeyde tutulmuş ve duyarlı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bunun yanında benzer bir

süreçten geçen Kariye, Ayasofya'ya göre çok daha niteliksiz uygulamalara maruz kalmıştır. Bu durumda elbette Kariye'nin Ayasofya'ya göre daha az bilinir olması, gündemde daha az yer alması etkili olmuştur. Bu anlamda yapının özgünlüğüne ve mekânsal niteliklerine yeteri kadar duyarlılık gösterilmemiş ve yapıda gerçekleşen üzücü uygulamalara tanık olunmuştur.

3.4. Tarihi yapılarda işlev değişikliğine bağlı yapılan uygulamalar özelinde duyarlılığın artırılması adına geliştirilen öneriler

Çalışma kapsamında aktarılan örnekler bakıldığında, bazen tarihi yapılar kültür varlığı olma niteliğinden çok siyasi ve ideolojik olarak gündeme gelmiş ve bunun sonucunda, Balkanlar'daki dini yapı örneklerinde görüldüğü gibi, zarara uğrayabilmiştir. Kültür varlıkları siyasi ve ideolojik açıdan araç olarak kullanılmamalı, insanlığın ortak değeri ve ortak miras olarak ele alınmalı, kültürel varlık olarak değer görmelidir. Bu anlamda kültür varlıklarının değerinin ve evrenselliğinin anlaşılması adına eğitimler verilmeli, ilgili kişiler ve halk konuya ilişkin bilinçlendirilmeli, bu konuda çaba gösterilmelidir.

Hem yurt dışında yer alan Osmanlı-Türk eserleri hem de Türkiye Cumhuriyeti içindeki farklı kültür eserleri için uluslararası iş birliği yapılmalıdır. Yeniden işlevlendirme konusunda yapının korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak, yapının karakteriyle uyumlu işlevler önerilmelidir. İşlev değişikliğinin gerektirdiği uygulamalar ele alınan tüzüklerde aktarıldığı gibi, yapıya zarar vermeden, özgünlüğünü bozmadan, büyük değişikliklerden kaçınarak büyük bir duyarlılıkla yapılmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma kapsamında geçmişte Osmanlı topraklarında yer almış ancak günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalmış olan Osmanlı-Türk eserleri ve geçmişte Anadolu coğrafyasında yaşamış ve pek çok eser bırakmış kültürlerin mirasları ele alınmıştır. Bu eserler işlev değişikliği ve duyarlılık bağlamında değerlendirilmiştir. Yurt dışında kalmış Osmanlı-Türk eserlerinde Balkanlar coğrafyası ele alınmıştır. Balkanlarda gerçekleştirilen Osmanlı izlerini silme politikası, pek çok tarihi yapının yok olmasına ve zarar görmesine sebep olmuştur. Dini eserler ve eğitim yapıları en çok zarar gören kültürel varlıklar arasındadır. Buradan hareketle siyasi ve ideolojik durumların kültür mirasına olan duyarlılığı ciddi şekilde etkilediği görülmektedir. Yurt dışında yer alan bazı camiler, yapıların karakterine ve özgün işlevine uygun olmayan amaçlarla kullanılırken, bazıları da kilise olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu anlamda kilise işleviyle kullanılan yapıların korunması ve günümüze ulaşması mümkün olurken, kilise işlevi verilmeyen camilerin büyük bir kısmı yok olmuş ya

da uygun olmayan işlevler dolayısıyla yıpranmıştır. Bunun yanı sıra eşme, sebil, han, hamam, konut gibi yapılar kullanılmalarını surdrdğnden yıpranma daha az olmuş, bazıları byk ölçüde sahiplenilmiş ve uygun işlevlerle kullanılmıştır. Bu anlamda yapıların korunmasında ve yeniden işlevlendirilmesinde politik, siyasi düşünceler ve inanç sistemleri ne çıkmış ve kültürel varlıklara yansımıştır.

Anadolu’da, farklı kültürlerden miras kalan tarihi yapılara karşı daha ılımlı bir yaklaşım sergilenmiştir. Geçmişten günümüze birçok eser bakım-sızlıktan harap duruma gelmiş olsa da literatür taramasında farklı kültür öğelerine karşı kasıtlı bir yıpratmaya rastlanmamıştır.

Yapılan araştırmalarda yeniden değerlendirme anlamında Anadolu coğrafyasında dini yapıların ne çıktığını söylemek olanaklıdır. Kilise, manastır, katedral gibi yapıların pek çoğu cami olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bir kısmı da müze işleviyle yeniden değerlendirilmiştir. Yeniden işlevlendirme, yapının korunması adına olumlu bir durum olsa da kimi zaman işlev değişikliğine bağlı olarak yapının özgün mimari özelliklerine zarar veren uygulamalar söz konusu olmuştur.

Yurt dışındaki duruma benzer şekilde Türkiye’de de dini yapıların yeniden işlevlendirilmesi sürecinde dini, politik ve siyasal süreçler ne çıkmıştır. Bu durumun en belirgin rneği Ayasofya olmuştur. Siyasi ve politik süreçler Ayasofya’nın simgeselliğini ön planda tutmuş, kültür varlığı olarak Ayasofya’yı ikinci plana atmıştır. Buna karşın işlev değişikliğ sonrasında Ayasofya’ya yapılan fiziksel müdahalelerin duyarlılık açsından olumlu olduğu söylenebilir. Ne var ki Kariye Müzesi’nin yeniden işlevlendirme sürecinde tarihi yapıda görülen fiziksel uygulamaların duyarlı bir yaklaşımla yapıldığını söylemek güçtür. Bu bağlamda Ayasofya’da gerçekleştirilen uygulamaların, Kariye’de gerçekleştirilen uygulamalardan daha duyarlı olduğunu söylemek olanaklıdır.

Özetle, özellikle dini yapılar üzerinde siyasi ve politik bir etkiden söz etmek olanaklıdır. Bu da tarihi yapıların tüm insanlığa ait kültürel varlık olma durumunu geri plana atmaktadır. Kültürel varlıklar korunması ve geleceğe aktarılması gereken insanlık mirasıdır ve bu şekilde kabul edilmesi gerekmektedir. Siyasi, dini ya da ideolojik birer araç olarak görülmemeli, ortak miras olarak ele alınmalı ve bu konuda duyarlılık geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alagöz Çobanoğlu, A. (2016). *İstanbul Bizans Kiliseleri'ne 20. Yüzyılda Yapılan Müdahalelerin Görsel Kaynaklar Aracılığıyla Belirlenmesi Amaçlı Bir İnceleme* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Altınoluk, Ü. (1991). Özgün işlevini tamamen yitiren ya da işlevsel olarak eskiyen yapıların yeniden kullanımı. *Tasarım Dergisi*, 14, 102-104.
- Anadolu Ajansı (AA). (2018, Haziran 13). TİKA Kosova'da iki cami restore edecek. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-kosovada-iki-cami-restore-edecek/1171702>
- Anadolu Ajansı (AA). (2020, Ağustos 28). Ortahisar Ayasofya Camii restorasyonunun ardından yeniden ziyarete açıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ortahisar-ayasofya-camii-restorasyonun-ardindan-yeniden-ziyarete-acildi/1925346>
- Anadolu Ajansı. (2020). Ayasofya'nın üst katı Türk vatandaşlarına kapatıldı iddiası. <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/ayasofyanin-ust-kati-turk-vatandaslarina-kapatildi-iddiasi/1817300>
- Arabacıoğlu, F. P. ve Aydemir, I. (2007). The Concept of Revalorization in Historical Environments//Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron*, 2(4), 204-212.
- Ateş, D. K. ve Kayan, H. D. (2022). Bir Koruma Yöntemi Olarak Yeniden İşlev Önerisi: Çüngüş Surp Garabed Manastır Kilisesi. *Electronic Turkish Studies*, 17(5), 951-969.
- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (5. Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2017). Bir Dünya mirasının korunması: *Ayasofya Uluslararası katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu*, 37-46. 2-3-4 Kasım 2017. Trabzon.
- Ayasofya Siyasi Tartışmaların Ortasındaki Emanet (2019). *Bilim ve Aydınlanma Akademisi, Erken Toplumsal Hareket Bilim Alanı*. <https://bilimveyaydinlanma.org/ayasofya-siyasi-tartismalarin-ortasindaki-emanet/>
- Aydın, A. ve Şahin, Ö. (2018). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü. *TÜBA-KED*, 17, 64-74.
- Aydın, S. G. (2005). Tarih boyunca yaşanan depremler sonrası Ayasofya onarımları. *Deprem Sempozyumu*, Kocaeli, Türkiye. 1004-1006.
- Bilecik, G. (2018). Bulgaristan'da Osmanlı Eserleri Araştırmaları. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bahar Konferansları serisi*
- BBC News Türkçe. (2020, 10 Temmuz). Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi ne anlama geliyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53358312>

- CNN Türk. (2021, 9 şubat). Son Dakika: Ayasofya’da Freskleri Kapatacak perdeler İlk Kez Görüntülendi. <https://www.cnntrk.com/video/turkiye/son-dakika-ayasofyada-freskleri-kapatacak-perdeler-ilk-kez-goruntulendi-video>
- Çoruhlu, Y. E., Demir, O., ve Yıldız, O. (2016). Ayasofya Bilmecesi: Kilise, Cami, Müze, Hangisi?. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (27), 17-32.
- Coşkun, B. S. ve Binan, D. (2013). Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçlerine İstanbul’daki Anıtsal Yapılar Üzerinden Bir Bakış. *Tasarım+Kuram Dergisi*, 9(15), 103-126.
- Çağlar, B. (2015). Kariye Camisi’ndeki (Chora Manastırı Kilisesi) Duvar Resimlerinin Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(15), 45-59.
- Dedeoğlu, E. F. (2019). Yeniden İşlevlendirilen Kilise Yapılarında İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (23), 77-103.
- Demirbulat, Ö. G. ve Karaman, S. (2014). Trabzon Ayasofya Müzesi’nin Camiye Dönüştürülmesine İlişkin Turist Rehberlerinin Değerlendirmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(32), 37-54.
- Doğan, E. ve Doğan, E. (2018). Yeniden İşlevlendirme Yoluyla Kültürel Mirasın Korunması: Belgrad Vuk ve Dositej Müzesi Örneği. *Journal of Ottoman Legacy Studies (Jols)*, 5(11), 165-174.
- Gazi, A., ve Boduroğlu, E. (2015). İşlev Değişikliğinin Tarihi Yapılar Üzerine Etkileri” Alsancak Levanten Evleri Örneği”. *Megaron*, 10(1), 57-69.
- Haştemoğlu, H. ř. ve Tekin, Y. (2023). Anadolu Kentlerinde Tarihi Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi, Isparta Aya Payana Örneği. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 8(2), 1-17.
- Hattap, S. O. ve Keçici, Z. C. (2013). Kariye Museum: A Historical Building from the Byzantine Period to the Ottoman Empire and Present. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- İbrahim, M. (1993). Gazi Hüsrev Bey Külliyesi ve Bosna-Hersek’teki Son Durum. 10. Vakıf Haftası, Ankara. 187.
- İbrahimgil, M. ve Keleş, H. (2018). Yunanistan’da Osmanlı Dönemi Eserleri Üzerine İstatistiki Değerlendirme. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi* (211-242), Ordu: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İslamoğlu, Ö. (2018). Tarihi Yapıların Yeniden Kullanılmasında Yapı-İşlev Uyumu: Rize Müzesi Örneği/The Structure-Function Coherence in the Reuse of Historical Buildings: Rize Museum Sample. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 510-523.
- İşler, A. (2020). Ayasofya’nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Meselesi ve Fetih Kutlamaları (1950-1970). *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 301-307.

- Karadayı Yenice, T., ve Altınoluk, Ü. (2019). New uses for old buildings: The case of 'Soğukçeşme' Street, İstanbul, Turkey. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 7(1), 314-329.
- Kejanlı, D. T. (2010). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi. *Social Sciences*, 5(3), 287-302.
- Koç, Z. D. (2020). *Osmanlı döneminde Trabzon kentinde camiye dönüştürülen kilise yapılarının değişiminin mimari analizi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Koçan, N. (2011) Tarihi Mekânlarda Koruma ve İşlevsel Yenileme: Uşak Paşa Hanı ve Çevresi. *GÜFBED/GUSTIJ*. 1(2). 97-105.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021, 9 Şubat). Ayasofya Müzesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecek/ayasofya-muzesi>
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (n.d.). Yurtdışı Proje Çalışmaları. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-109720/yurtdisi-proje-calismalari.html>
- Medyascope. (2020, 28 Ekim). Camiye Dönüştürülen Kariye Müzesi'nde Fresk ve Mozaiklerin Üzeri Kapatıldı: Restorasyon Çalışmaları, Yapının Karakterini ve Sanatsal Değerini Öldürecek Vasıfsızlıkta. Medyascope. <https://medyascope.tv/2020/10/28/camiye-donusturulen-kariye-muze-sinde-fresk-ve-mozaiklerin-uzeri-kapatildi-restorasyon-calismalari-yapinin-karakterini-ve-sanatsal-degerini-oldurecek-vasifsizlikta/>
- Mertcan, Ş. (2001). *Tarihsel değişim içinde Kariye müzesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Narodni Muzej. (n.d.). <https://www.narodnimuzej.rs/>
- Nureski, D. (2016). Osmanlı'dan günümüze Makedonya'daki Türk kültürü ve Makedonya'nın Türk kültür tarihindeki yeri ve önemi. *Avrasya Etüdləri*, 50(2), 351-388.
- Resmî Gazete. (2020, Ağustos 21). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200821.pdf>
- Salih, E. (2020). Balkanların Sırbistan Bölgesindeki İslâm ve İslâmî Eserlerin Akıbeti. A. T. İmamoğlu, İ. Rruga, M. F. Soysal ve A. Bilik (Ed.) *Balkanlar ve İslâm* (1) içinde, (141-158). İstanbul: Matsis
- Saka Akın, E. ve Özen, H. (2013) Tarihi Yapılarda Yeniden Kullanım Sorunları Tokat Meydan ve Sulu Sokak. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1, 23-48.
- Sancaktar, C. (2011). Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti ve siyasal mirası. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 21-47.
- Saraç, Ö. ve Tanrıseven, C. (2018). Kastamonu'da Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Sürdürülebilirliğe Etki Eden Çekicilik Faktörleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 151-163.

- Sözcü. (2020, 23 Temmuz). Ayasofya’da ikona ve freskler ne olacak? Ayasofya’da yapılan değişiklikler neler? https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/ayasofyada-ikona-ve-freskler-ne-olacak-ayasofyada-yapilan-degisiklikler-neler-5947622/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber
- Sözlük.gov.tr. (2021, 9 Şubat). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tanrısever, C., Saraç, Ö. ve Aydoğdu, A. (2016). Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Sürdürülebilirliği. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 1068-1082
- TBMM. (2013). Tutanaklar. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c052/b013/tbmm230520130175.pdf>
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). (2013). Sırbistan-Proje ve Faaliyetler, 2013, Sırbistan. <https://www.tika.gov.tr/upload/2016/INGILIZCE%20SITE%20ESERLER/TANITIM%20BRO%C5%9E%C3%9CRLER%C4%B0/PDF/Srbija%20-%20Projekti%20i%20Aktivnosti%202013%20-%20S%C4%B1rbistan.pdf>
- Uçar, G. (2007). Ayla Çınaroğlu’nun “Keçimasalı” Adlı Eserinde Toplumsal Bilinç Eğitimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 455-461.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2024, 2 Mayıs). Yurt Dışı Taşınmaz Vakıf Kültür Varlıklarına Örnekler. <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/restore-edilen-tasinmaz-vakif-kultur-varliklari/yurt-disi-tasinmaz-vakif-kultur-varliklari-na-ornekler>
- Wikipedia. (2023). Kariye Camii. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kariye_Camii
- Acar, Y., (2020). Ayasofya-i Kebir Cami-i’nin İbadete Açılmasının Dünya Basınında Yansımaları ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3396-3407.
- Yüceer, H. (2016). Adana ve Kuzey Kıbrıs’ta Yer Alan Camiye Dönüştürülmüş Kilise Yapıları Üzerine Bir Karşılaştırmalı Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2), 437-452.

BÖLÜM 2

6 ŞUBAT 2023 DEPREMİNİN ETKİLERİNİN GAZİANTEP HAN YAPILARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuba YUSUFOĞLU¹
Y. Lisans Öğrencisi Yüksel ÖZDEMİR²

1 Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, tuba.yusufoglu@gmail.com , ORCID ID: 0000-0002-2404-4046

2 Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, yukseelozdemir@gmail.com , ORCID ID: 0009-0000-3058-886X

Giriş

Doğal olayların sebep olduğu doğal afetler, insan hayatı ve malı üzerinde ciddi tehditler oluşturan, etkileri uzun yıllar sürebilen katastrofik olaylardır. Bu bağlamda doğal afetler olarak; depremler, yangınlar, seller, tsunamiler, heyelan, kuraklık, çığ düşmesi, kasırga, fırtına, hortum, yıldırım düşmesi, volkanit patlamalar sayılabilir.

2023 yılının 6 Şubat'ında Kahramanmaraş' merkezli 7,7 ve 7,6 şiddetindeki depremler, çok ciddi bir yıkıma sebep olmuş ve sonrasındaki artçı şok depremler, Türkiye'nin 10 iline yıkıcı etkilerde bulunmuştur. Meydana gelen bu depremler, Kahramanmaraş ve çevresindeki 10 il olan Hatay, Adıyaman, Adana, Osmaniye, Gaziantep, Kilis, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Elazığ gibi bölgelerde büyük tahribatlara ve can kayıplarına sebep olmuştur (AFAD, 2023; SBB, 2023). Bu depremlerin oluşturduğu büyük can ve mal kayıplarının yanı sıra bu illerde kültürel tarihi mirasların da yıkımları söz konusu olmuştur.

Depremin etkilediği illerden birisi de Gaziantep ilidir. Gaziantep özelinde Şubat 2023 depremi Gaziantep Kalesi'nin bazı burçlarının yıkılmasına ve diğer bazı kısımlarının hasar görmesine, kentte 17. yüzyılda inşa edilen Şirvani Camisi'nin kubbesi ve doğu yönündeki duvarın çökmesine sebep olmuştur. Alaüddevle Cami, Bayaz Han, Karagöz Cami, Kurtuluş Cami (eski bir kilise), Şirvani Cami, çeşitli diğer han, hamam, müze, kastel ve geleneksel konut da hasar gören kültür yapılarından olmuştur. Gaziantep'in tarihi kent merkezinde birçok yapıda hasar meydana gelmiş ve bu yapıların restore edilmesi ve korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Gaziantep'teki tarihi yapıların korunması ve restore edilmesi, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillerin tarihi mirasa erişimini sağlamak açısından son derece önemlidir. Kültürel mirasın korunabilmesi için, depremin etkilerinin belirlenmesi ve belgelenmesi çalışmalarının büyük bir önemi bulunmaktadır.

Bu bölümde; 6 Şubat 2023 depreminin Gaziantep Han Yapıları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada, Gaziantep'teki tarihi Antep hanlarından hasar gören 10 tanesi incelenmiştir. Bu yapıların deprem sonrası mevcut durumları ve hasar durumları KUDEB'den alınan verilere göre incelenip belirlenmiştir. Yerinde incelemeler yapılmıştır. Ayrıca, bu yapıların bulunduğu konumlar haritada gösterilip deprem sonrası durumlarına ilişkin elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

1. 6 şubat 2023 Depremi ve Gaziantep Kenti

Deprem, yer kabuğu içindeki kırılmaların neden olduğu anlık titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak çevre ortamları ve yüzeyi sarsma olayı olarak tanımlanmaktadır. (TÜBİTAK, 2005; Yüksel, 2012). Bir levha sınırı içerisinde zamanla biriken gerilme birikimi kırıklar boyunca ortaya çıkarak depremleri oluşturur. Deprem, genelde kırıklar boyunca hareketi sağlayan faylanma sonucunda ani enerji boşalmasının neden olduğu sarsıntı olarak tanımlanır ve esnek serbestlenme kuramı ile açıklanır (TÜBİTAK).

Depremler, beklenmedik bir zaman diliminde ortaya çıkan ve ne zaman, nerede ve nasıl olacağını önceden tahmin etmenin henüz mümkün olmadığı doğal afetlerin önemli bir türünü temsil etmektedir. Aniden meydana gelen bu olayın beraberinde getirdiği tahribat da oldukça büyük olabilmektedir.

Kültür kelimesi; uygarlık, üretim, eğitim ve sanatsal yanıyla farklı anlamlarda kullanılan çok geniş bir kavramdır (Doğaner, 2013). Tarihteki eski medeniyetlerin türlü amaçlar için kullanmak amacıyla inşa ettikleri ve günümüze kadar ulaşabilen miras yapılarıysa tarihi ve kültürel yapılar olarak adlandırılmaktadır. Tarihi ve kültürel bir değer içeren bu yapılar, uygarlıkların geçmişlerine de ışık tutmaktadır (Tapan,2023).

Kültürel miras; toplumun kimliğiyle, kültürüyle, tarihiyle ilgili somut ve soyut değerlerin hepsini kapsar. Bulunduğu toplumun yanı sıra, tüm dünyada barındırdığı kimlik, kültür ve tarihi değerleri açısından önemlidir. (Oktay ve diğ., 2020).

Kültürel ve tarihi miras yapıların zarar görmesinde veya yok olmasında etkili olan bir diğer unsur ise doğal afetlerdir. Doğal afet; aniden olan deprem, fırtınalar, yangınlar, hortumlar, çığ veya kaya düşmeleri, su taşkınları, seller, toprak kaymaları, volkan patlamaları vb. olarak sıralanmaktadır (AFAD, 2023; Göktaş, 2023). Bu doğal afet türleri arasında en tehlikeli ve en önlenemez olanlarından bir tanesi depremlerdir (Vere-Jones, 1995). Depremler dolayısıyla insanlık tarihine ışık tutan birçok eski yapı zarar görmekte, bazen bu nedenle yapılar tamamen yok olmaktadır. (Tapan, 2023).

Ülkemiz tarihindeki en büyük doğal afetlerden biri olarak asrın felaketi şeklinde tanımlanan 6 şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremler, 11 ili etkilemiştir ve tarihi ile kültürel miras yapıları üzerinde ciddi zararlara sebebiyet vermiştir. Bu depremden etkilenen 11 ilden bir tanesi de Gaziantep ili olmuştur.

Bu çalışmanın amacını, Gaziantep merkezli depremlerin Gaziantep ilindeki izlerine örnek teşkil eden han yapıların incelenmesi ve böylece

depremin kültürel miras yapılarına olan etkileri üzerinde durmak oluşturmaktadır. Literatürde konuyla ilgili olarak; ‘*Tarihi Yığma Minarelerin Deprem Yükü Altındaki Davranışları 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Hasar Görmüş Cami Örnekleri Üzerinden Mimari Açidan İncelenmesi*’ (Soyluk, A. ve Demircan, B., (2023) ve ‘*Gaziantep’in Tarihi Camilerinin Deprem Hasarı İncelenmesi*’ (Ataş, Z., (2023) çalışmaları bulunmaktadır. Ancak literatürde depremin diğer yapı türlerine zararları hakkında boşluklar mevcuttur. Bunlardan birisi de Gaziantep Hanları üzerindeki etkileridir.

Depremin oluşturduğu riskleri anlamak da önemli bir çabadır. Riski anlamak için; afet riskiyle karşılaşan kültürel miras varlıklarının daha iyi yönetilmesi, korunması için mevcut durum bilgilerinin edinilmesi ve çoklu tehlike risk analizleri ve etki senaryoları oluşturup bu risklerin bilimsel olarak tanımlanması temel ve en kritik adımlardır (World Bank Group and GFDRR, 2017). Bu bağlamda Gaziantep tarihi hanlarında depremin oluşturduğu riskler incelemeye değerdir.

Gaziantep, tarihi çok eskilere dayanan bir kenttir. Dolayısıyla kentte birçok tarihi ve kültürel mimari miras eserler bulunmaktadır. Antep; 20 Ağustos 1516’da Yavuz Sultan Selim ile birlikte, Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Antep, konum itibarıyla büyük ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır ve toprağın verimi, halkın ticarete olan yatkınlığı nedenleriyle tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Şehir, Osmanlıya kadar gelişmiş olsa da asıl gelişimini Osmanlı döneminde gerçekleştirmiştir. Öte yandan Antep’teki mimari yapılarda, ülkede başka yerde görülmemiş veya çok az görülmüş mimarilere de rastlanmaktadır; örneğin kastel adı verilen yer altı su tesisleri, şehrin su ihtiyacının yeraltında kayaların oyulmasıyla açılan kanevetlerle sağlanması bu bağlamda değerlendirilebilir.

Antep, 1818’de kuraklık, 1821’de büyük şiddette bir deprem, 1826’da veba salgı geçirmiştir (Göğüş, 2000; Zincircioğlu, 2018, s.50). Gaziantep’te han inşaatı en çok 19. yüzyılda olmuştur. Şehirde; han yapıları, kale civarında başlayıp güneydoğu yönünde sık olarak konumlanmışlardır (Kuban, 2014; Zincircioğlu, 2018, s.50).

Osmanlı dönemi şehir içi hanları, ortasında bir avlu bulunan ve revaklı avlu etrafında dizilen odalardan oluşan genellikle iki katlı kargir yapılardır (Cezar, 1985). Gaziantep’teki şehir içi hanları genellikle tek avlulu ve iki katlıdır. Tümünde odalar bir avlu çevresinde dizilmiştir. Sabuncu Han ve Anadolu Han gibi iki avlulu olanlar da vardır. Yeni Han ve Tütün Han gibi bazı hanların içindeyse mağaraları bulunmaktadır. Bu mağaralar, kayalardan oyularak yapılmış ve döneminde ahır işlevli kullanılmışlardır. Hanların üst katlarında çoğunlukla taşıyıcılar (sütunlar) üzerinde revaklar uygulanmıştır.

Hanlar, genellikle sade cepheli olsalar da giriş kapısındaki ta kapılar, siyah beyaz taş bezemeleriyle nispeten gösterişlidir. Bu ta kapılardan tonoz örtülü giriş dehlizleriyle avluya geçilmektedir. Avlu veya üst katta revaka doğru açılan odaların basık kemerli pencere ve kapıları vardır. Bazılarında bu pencerelerin üst kısmında küçük tepe pencereleri veya kuş pencereleri bulunmaktadır. Odalar giriş aksına paralel tonoz örtülü, çatılar ise kırma çatı ve kiremit örtülüdür. Bu hanların çoğu yolcu hanları olarak inşa edilmişse de Kürkçü Han ve Büdeyri Han gibi yanlarında sabunhane olan hanlar da söz konusudur (Zincircioğlu, 2018, s.50).

2. Metodoloji

Gaziantep, 2023'te Kahramanmaraş'taki 7,6 büyüklüğündeki depremlerden etkilenen illerden birisi olmuştur. şehirde birçok yapı zarar görmüş ve yıkılmıştır. Ayrıca, kale başta olmak üzere, tarihi kent merkezindeki anıtsal yapılar da depremin yol açtığı hasarlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda tarihi mahalleler ve Antep hanları da zarar grmştir. Bu alışmada, Gaziantep'teki tarihi Antep hanlarından hasar gören 10 tanesi incelenmiştir. Bu yapıların deprem sonrası mevcut durumları ve hasar durumları KUDEB'den alınan verilere göre incelenip belirlenmiştir. Yerinde incelemeler yapılmıştır. Ayrıca, bu yapıların bulunduğu konumlar haritada gösterilip deprem sonrası durumlarına ilişkin elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

3. Alan alışması ve Bulgular

Çalışma kapsamında Gaziantep ilinde bulunan tarihi 10 adet yapı ele alınmıştır. 6 şubat 2023 depreminin seçilen tarihi han yapılarına üzerindeki etkisi alan çalışması olarak belirlenmiştir.

3.1 İncelenen Yapılar

Çalışmada, Gaziantep'teki han yapıları incelenmiştir. Bu yapılar, çalışmada farklı derecede hasarlar almıştır. Bu yapıların önce tarihi açıdan incelenmeleri yapılıp, sonra deprem sonrası durumları tespit edilmiştir. Seçilen yapılar: Bayazhan, Buğday Pazarı Hanı, Pr Sefa Hanı, Kürkçü Han, Hışva Han, Millet Hanı, Gümrük Hanı, Anadolu Hanı, Büdeyri Han ve Yeni Han'dır.

Bu yapılar kentin tarihi çekirdeğinde bulunup, birbirleriyle olan konumu haritada görülebilir (şekil 1). Hanlar, bulundukları mahallelerin alfabetik

sıralamasına göre (Akyol Mah., Boyacı Mah., Karagöz Mah. Ve Şekeroğlu Mah.) sıralanmıştır ve tümü Şahinbey ilçesinde yer almaktadır.

Şekil 1: Gaziantep kent merkezinde bulunan hanların konumu (Köse, 2022: 91).

Yapı 1: Bayazhan, Akyol Mah./ Şahinbey

1909 yılında Bayaz Ahmet Efendi tarafından inşa edilmiştir. Osmanlı han mimarisini yansıtır; iki katlı, tek avlulu bir yapıdır ve dikdörtgen bir plana sahiptir. Klasik Osmanlı han mimarisinin birçok özelliğini taşıyan bu yapı, düzgün kesme taşlar kullanılarak yapılmış ve kırma çatı ile örtülmüştür. (Url 1, 2013 ve Url 2, 2021). Zemin katta geniş kemerlerle caddeye açılan dükkanlar bulunmaktadır. Üst katta ise cepheye paralel olarak sıralanmış kemerli pencereler ve sahar (demir işçilikli) korkuluklarla oluşturulmuş balkon bölümleri bulunmaktadır. Bayazhan, Gaziantep'in kültürü ve

tarihini tanıtmak amacıyla 2009 yılında müze olarak hizmete açılmıştır. Bayazhan Kent Müzesi'nde, Gaziantep'in tarihi, turistik yerleri, doğal güzellikleri, ekonomisi, el sanatları ve mutfak kültürü gibi konularda ziyaretçilerin bilgi alarak şehri daha yakından tanımları sağlanmaktadır. Ayrıca, Gaziantep'in yöresel el sanatlarından olan kutnu, sedef ve bakır işlemeciliği gibi sanatların örnekleri, tematik bölümlerde mankenler aracılığıyla sergilenmektedir. Müzede ayrıca, sergi mekânları, kardeş şehirler teşhir salonu ve kentin önemli mimari yapılarının maketleri bulunmaktadır (Şekil 2). Yapı, 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra ağır hasar almıştır.

Şekil 2: Bayazhan (Url 3)

Yapı 2: Buğday Pazarı Hanı, Boyacı Mah. /Şahinbey

Gaziantep'in buğday pazarında bulunan eski hanın kesin yapım tarihi belirsizdir. İlk olarak 1640 yılında Mustafa Ağa tarafından bir tekkeye gelir getirmesi amacıyla inşa edilmiştir. Ancak, bu yapı daha sonra yangınlar sonucu yok olmuştur. Bugünkü binanın mimari tarzı, 19. yüzyılda yapıldığını düşündürmektedir. İki avlulu, iki katlı bir yapı olan bu han, tipik Osmanlı mimarisine sahiptir. Bazı rivayetlere göre ise 1892 yılında Muhsinzade Hacı Mehmet Bey tarafından yaptırılmış olabilir. İlk

yapıldığında tek katlı olan hanın, daha sonra ikinci katının eklenmiş olabileceği düşünülmektedir. 1985 yılında kısmen restore edilmiş ve üst katı yeniden yapılmıştır. Beyaz kesme taşlar kullanılarak inşa edilen bu sade yapı, başlangıçta ön ve arka taraftan açık ve kapısızdı. Kuzey cephesinde ise sokağa bakan dükkanlar bulunmaktadır (Url 4, 2020). Günümüzde ise han, yöresel gıda ürünlerinin satıldığı bir yer olarak işlev görmektedir. 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir (Şekil 3). Ancak deprem sonrası yapının tonozlarında şişme ve çatlaklar oluşmuştur. Yine de yapı az hasarlı durumdadır.

Şekil 3: Buğday Pazarı Hanı (Url 5)

Yapı 3: Pür Sefa Hanı, Boyacı Mah. /Şahinbey

Gaziantep Mevlevihanesi'nin karşısında konumlanan Pürsefa Han'ın girişindeki kitabede 1887 yapım tarihi olarak belirtilmiş olsa da hanın öncesinde iki kez yangın geçirdiği biliniyor. İlk olarak yaklaşık 400 yıl önce inşa edildiği tahmin edilen han, tarih içinde konaklama, sabun imalathanesi gibi farklı amaçlar için kullanılmıştır. 2008 yılında restorasyon geçiren ve Gaziantep'e kazandırılan han, günümüzde lokanta, kafe, turistik eşya satan dükkanlar ve tatlıcı gibi işletmelerin bulunduğu bir turistik mekan olarak işlev görmektedir (Url 2, 2021) (Şekil 4). Deprem sonrası yapının batı cephesinde yıkım oluşmuştur. Ayrıca yapının en üst katında tonoz ve duvarlarda hasarlar mevcut ve derz açılmaları söz konusudur. Bu nedenle yapı orta hasarlı durumdadır.

şekil 4: Pür Sefa Hanı (Gaziantep KUDEB Arşivi)

Yapı 4: Kürkçü Han, Boyacı Mah./şahinbey

Arasa'da bulunan Kürkçü Hanı, iki katlı ve yaklaşık 120 yıllık bir yapıdır ve 2009 yılı sonunda restore edilmeye başlanmıştır. Gaziantep'in hanları arasında önemli bir yere sahiptir, özellikle zengin giriş kapısıyla dikkat çeker. Memluklu ve Zengi tarzını yansıtan bu giriş kapısı, siyah ve beyaz taşlardan oluşarak güneş ışıklarını andıracak şekilde yapılmıştır, bu da oldukça ilginç bir detaydır. Ayrıca, girişin üstüne taş konsollar yerleştirilmiş ve bunların üzerine vazoyu anımsatan sekiz parça taş eklenmiştir, böylece göz alıcı bir görünüm elde edilmiştir (Url 2, 2021). Kitabesinde 1890 yılında yapıldığı belirtilen han, sonraki dönemlerde yapılan onarım çalışmalarıyla günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır. Osmanlı han mimarisinde tek avlulu, iki katlı hanlar grubuna girmektedir. Yapının zemin katında dükkânlar, depolar ve ahırlar bulunurken, üst katta konuk odaları yer almaktadır. Avlu geçidinin doğu-batı yönüne paralel olan konumlanan sivri beşik tonozunun ortasında hafif kabartmalı altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır (şekil 5). Yapının doğu cephesinde ve çatı kiremitlerinde deprem dolayısıyla yıkım oluşmuştur, yine de yapı az hasarlı durumdadır.

Şekil 5: Kırkçü Hanı (Gaziantep KUDEB Arşivi)

Yapı 5: Hışva Han, Karagöz Mah. /Şahinbey

Hışva Hanı, ya da diğer adıyla Pamuk Kozası Hanı olarak bilinen yapıda ne zaman inşa edildiğine dair bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak, Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığına dair vakfiyeler ve Şer'i Mahkeme sicilleri bulunmaktadır. Hanın vakfiyesinin tarihi Hicri 985 (Miladi 1577) olup, Lala Mustafa Paşa'nın 1563-1577 yılları arasında Halep ve Şam Beylerbeyliği görevlerinde bulunduğu dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır. Tek katlı hanlar kategorisine giren bu yapı, Gaziantep'in en eski hanıdır. Gaziantep Kalesi'nin eteklerinde konumlanan han, batısında bir hamam, Susamhane, doğusunda ise şu anda mevcut olmayan Bedesten ve Mir-i Miran Mescidiyle beraber bir külliye olarak kullanılmıştır (Lala Mustafa Paşa Külliyesi). Hışva Han'ın kuzey cephesindeki hacimlerin yol tarafına dükkan olarak, iç kısımda avluya bakan odaların yolcuların konaklaması için, revaklara açılan alanların ise depo ve ahır olarak işlev gördüğü düşünülmektedir (Url 6, 2023). Yapının inşaatında siyah ve beyaz kesme taşlar kullanılmıştır ve örtü sistemi taş konstrüksiyonlu tonozlardan oluşmaktadır. Han oldukça sade bir şekilde inşa edilmiş olup, tek süsleme cümlesi kapısındadır. Kapı, zemin seviyesinden itibaren siyah ve beyaz taşlarla yapılmıştır. Kültür Yolu üzerinde bulunan ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nce restore edilen Hışva Hanı, Tarihi Kentler Birliği (TKB) tarafından düzenlenen "Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması"nda 2014 yılında 15. Yıl Özel Ödülü'ne layık görülmüştür. Aslına uygun olarak restore edilen Hışva Hanı, 2016 yılında otel, restoran ve dükkân işlevli olarak hizmete açılmıştır

(şekil 6). 6 şubat 2023 depremleri sonucu bina genel anlamıyla iyi durumdadır, sadece bir duvarda açılma oluşmuştur. Yapı, deprem sonrası az hasar almıştır.

şekil 6: Hışva Han (Url 7)

Yapı 6: Millet Hanı, Karagöz Mah. /şahinbey

Millet Hanı, Osmanlı han mimarisi içinde yer alan iki katlı ve tek avlulu hanlar grubuna aittir. Lala Mustafa Paşa'nın Antep Beyliği döneminde 1575 yılında inşa edilen bu yapı, başlangıçta Keçeciler Bedesteni olarak bilinmekteydi. Zamanla yapılan ilavelerle doğusunda Pazar Hamamı, batısında Bıçakçı arşısı, güneyinde Salaba ağzı, Kazaz arşısı ve kuzeyinde kale olmak üzere kervansaray niteliği kazanmıştır (Url 8, 2023). st katı 1890 yılında eklenerek günümüzdeki halini alan han, Cumhuriyet döneminden önce "Aziziye" olarak adlandırılmıştır (Url 8, 2023). Ancak, Atatürk'n Gaziantep'i ziyaretinde sırasında isminin "Atatürk Hanı" olarak değiştirilme teklifine, Atatürk'n "Bu han benim değil, milletin hanı olsun" sözleriyle karşılık vermesi sonucunda, "Millet Hanı" olarak adlandırılmıştır ve bu isim tarih boyunca kullanılmıştır (Url 8, 2023). Günümüzde ise turistik el sanatları mağazaları ve dinlenme alanı olarak hizmet vermektedir. Kültür Yolu zerindeki önemli yapılardan biridir (şekil 7). Binanın depremler sonrası genel durumu iyi olmakla beraber hanın Batı ve Kuzey cephelerinde açılmalar ve çatlaklar oluşmuştur, cephe taşlarının düşme tehlikesi vardır ve yapı orta hasarlıdır.

Şekil 7: Millet Hanı (Url 8)

Yapı 7: Gümrük Hanı, Karagöz Mah. /Şahinbey

Gaziantep Kale yakınındaki Gümrük Han, Karagöz Mahallesi, Gümrük Caddesi, 17 numaralı parselde yer almaktadır. Vakıflar kayıtlarına göre 1873-1878 yılları arasında Hacı Ömer Efendi tarafından yaptırılmıştır. Han, "yolcu hanı" olarak tasarlanmış olup, zemin katındaki bölümler depo ve ahır, üst kattaki odalar ise yolcuların konaklaması için düzenlenmiştir. Hanın günümüze kadar dükkân ve depo olarak kullanıldığı bilinmektedir. Geleneksel Osmanlı han mimarisi içinde yer alan Gümrük Han, tek avlulu ve iki katlı bir yapıdır. Gaziantep'teki 18 han yapısından biri olan Gümrük Han, şehir merkezinde bulunmaktadır ve içinde yolcu konaklamasıyla birlikte ahır mekânlarını da barındırmaktadır. Eski kent merkezinde bulunan bu yapı, turistik ve iş gezisi amaçlı gelen ziyaretçilerin tercih edeceği bir merkezi konumdadır. Hanın restorasyonu 2011 yılının Nisan ayında başlamış ve kısa sürede bitirilerek aralık ayında hizmete açılmıştır (Url 9, 2013). Tarihi han, Gaziantep'te kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarının hem üretim hem satış merkezi olarak "Yaşayan Müze" kimliği ile hizmet sunmaktadır. Gümrük Han'ında gümüşçülük, bakır işleme, tesbihçilik, mozaik, cam üfleme, ressam, kilimcilik, aba dokuma, ebru, takunya, Antep işi, el ürünleri satış yeri, kutnu dokuma, yemenicilik, ahşap oyma, sedefkârlık ve kilimcilik gibi meslekler yaşatılmaktadır (Şekil 8). Hanın depremler sonrası genel durumu iyi olmakla beraber Güney ve Doğu cephelerinde bulunan tonozlarda açılmalar ve çatlaklar söz konusudur. Ayrıca yapıdaki tonozlar tehlike oluşturmaktadır. Yapı, orta hasarlıdır.

şekil 8: Gümrük Hanı (Url 9)

Yapı 8: Anadolu Hanı, Karagöz Mah. / şahinbey

Hanın kesin yapım tarihi belirsiz olmakla birlikte, 19. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Osmanlı han mimarisi içinde iki avlulu ve iki katlı hanlar grubuna dahil edilir. Yapı, "yolcu hanı" olarak tasarlanmış; zemin katındaki alanlar depo ve ahır olarak düzenlenmiş, üst katlardaki odalar yolcu konaklama odaları olarak yapılmıştır. Oldukça sade bir yapı olan Anadolu Hanı, 1985 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restore edilmiş ve günümüzde "Halıcılar Çarşısı" olarak işlev görmektedir (Url 10, 2022) (şekil 9). Hanın deprem sonrası genel durumu sağlamdır ancak birkaç tonozda açılma mevcuttur. Yapı, az hasarlıdır.

Şekil 9: Anadolu Han (Url 10)

Yapı 9: Büdeyri Han, Şekeroğlu Mah./Şahinbey

Büdeyri Han, 1890 tarihli Kürkçü Hanı ile benzerlik gösteren plan ve süsleme özellikleri nedeniyle aynı dönemde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir, dolayısıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru yapıldığı değerlendirilmektedir. Osmanlı han mimarisi içinde tek avlulu ve iki katlı hanlar grubuna dahil edilir. Klasik Osmanlı han mimarisinin çeşitli özelliklerini bünyesinde barındıran bu eser, sabunhane ve han olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Her iki bölümün üst katındaki alanlar, yolcuların konaklaması için tasarlanmıştır. Sabunhane ile han arasında müstakil cümle kapıları bulunmasına rağmen, ikinci katta ara bir geçitle birbirlerine bağlanmışlardır. Bu plan özelliği, Gaziantep'teki hanlar arasında benzersizdir (Url 11, 2023). Hanın zemin katında, iç avlunun etrafında çeşitli hacimler bulunurken, ön cephede dışarıya açılan tek katlı dükkanlar bulunmaktadır. Doğudaki mekanların arkasındaysa iki bölümlü bir ahır yer almaktadır. Sabunhane kısmı, iç avluyu kuzey ve doğu taraflardan revakla kuşatmaktadır ve diğer mekanlar da bu hacme açılmaktadır. Avlunun üzeri, sabunhanenin daha temiz olması için üstten kiremitlerle kapatılmıştır. Yapı, çeşitli restorasyonlar geçirmiş olup günümüzde kafeler ve yöresel ürünlerin satıldığı dükkanların bulunduğu bir mekan olarak kullanılmaktadır (Şekil 10). Deprem hareketleri sonucunda yapının tonozlarında ve dış cephesindeki taşlarda ayrılmalar mevcuttur ve yapı ağır hasarlıdır (KUDEB-Gaziantep).

şekil 10: Budeyri Han (Url 11)

Yapı 10: Yeni Han, şekeroğlu Mah./şahinbey

Yeni Han, Osmanlı han mimarisi içinde tek avlulu ve iki katlı hanlar grubuna dahildir. İlk tapu kayıtlarındaki isimler veri alınarak, 1757-1785 yılları arasında inşa edildiği değerlendirilmektedir. Zemin kattaki bölümler depo ve ahır olarak kullanılmıştır, üst katta bulunan odalar ise yolcuların konaklaması için tasarlanmıştır. Hanın inşasında sarımtırak ve siyah renkte küfeki kesme taşlar yapım malzemesi olarak kullanılmıştır. Yeni Han'ın giriş katında, önceleri taş ocağı olarak kullanılan daha sonra yeni hanın misafirlerinin hayvanları için ahırlık işlevi verilen Kaleoğlu Mağarası bulunmaktadır. Günümüzde bu mağara restore edilmiş ve Kültür Yolu'nun önemli bir dinlenme ve yaz sıcağında serinleme mekanı olarak işlevlendirilmiştir (Url 12, 2017) (şekil 11). 6 şubat 2023 depremleri sonucu yapının yola bakan cephede duvardaki taşlar düşmüş, cephede çatlaklar ve ayrılmalar oluşmuştur. İç kısımlardaki işyerlerinde deprem hareket yönünde ayrılmalar ve derz boşalmaları olmuştur. Yapı, orta hasarlı durumdadır.

Şekil 11: Yeni Han (Url 12 ve Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

4. Değerlendirme

Bu çalışmada, 6 Şubat 2023 depreminin Gaziantep ilindeki tarihi han yapılarına etkisi seçilen yapılar üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda; yapıların KUDEB verilerine göre deprem sonrası hasar durumları Tablo 1’de görülebilir. Belirlenen yapıların görselleri, bulundukları yer (ada, parsel), haritadaki yerleri, deprem sonrası hasar durumları Tablo 1’de işlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma kapsamında incelenen yapılara depremin etkisi / yapıların deprem sonrası durumları / hasar durumları (Görsel kaynakları: Gaziantep KUDEB Arşivi ve Google Harita)

	Yapı Adı	Görsel	Harita Görünümü	Deprem Sonrası Hasar Durumu	Bilgi
1	BAYAZHAN			Yapının her iki köşesi dışı doğru çökmüş olup, derz boşalmaları, taş düşme ve ayrılmaları görülmüş olup, Bayazhan Kent Müzesi ağır hasar almıştır. Ağır Hasarlı	ADA :1092 PARSEL :1 ENVANTER NO:84A
2	BUĞDAY PAZARI HANI			Bina genel hatları ile sağlam ancak tonozlarda şişme ve çatlaklar mevcuttur. Az Hasarlı	ADA :777 PARSEL :90 ENVANTER NO:17A
3	PÜR SEFA HANI			Bina genel hatları ile sağlam ancak batı cephesinde yıkım mevcuttur. Bina en üst katında tonoz ve duvarlarda yıkım mevcut ve derz açılmaları mevcuttur. Orta Hasarlı	ADA :777 PARSEL :14 ENVANTER NO:16A
4	KÜRKÇÜ HAN			Bina genel hatları ile sağlam ancak doğu cephede yıkım mevcuttur. Kiremitlerde dökülme mevcut. Az Hasarlı	ADA :777 PARSEL :35 ENVANTER NO:16A

5	HİŞVA HAN	 		Bina genel anlamıyla iyi durumda sadece bir duvarda açılma mevcuttur. Az Hasarlı	ADA :596 PARSEL :18 ENVANTER NO:42 A,44 A
6	MİLLET HANI	 		Binanın durumu iyi olmakla beraber hanın Batı ve Kuzey cephelerinde açılmalar ve çatlaklar mevcuttur taşların düşme tehlikesi vardır. Orta Hasarlı	ADA :672 PARSEL :36 ENVANTER NO:39 A
7	GÜMRÜK HANI	 		Hanın durumu iyi olmakla beraber hanın Güney ve Doğu cephelerinde bulunan tonozlarda açılmalar ve çatlaklar mevcuttur. Tonozlar tehlike arz etmektedir. Orta Hasarlı	ADA :611 PARSEL :17 ENVANTER NO:33 A
8	ANADOLU HANI	 		Hanın genel durumu sağlamdır ancak birkaç tonozda açılma mevcuttur. Az Hasarlı	ADA :611 PARSEL :4 ENVANTER NO:85 A

9	BÜDEYRİ HAN			Deprem hareketleri sonucunda yapının tonozlarında ve dış cephesindeki taşlarda ayrılmalar mevcut. Ağır Hasarlı	ADA :530 PARSEL :87 ENVANTER NO:76 A
10	YENİ HAN			Yola bakan cephede duvardaki taşlar düşmüş cephede çatlaklar ve ayrılmalar mevcut. İçeride işyerlerinde deprem hareket yönünde ayrılmalar ve mevcut derzler boşalmış. Orta Hasarlı	ADA :535 PARSEL : ENVANTER NO:32 A

6 Şubat 2023 Depremleri sonrası;

Akyol Mah, Şahinbey ilçesinde bulunan Bayazhan'ın her iki köşesi dışa doğru çökmüş, derz boşalmaları, taş düşme ve ayrılmaları görülmüştür. Bayazhan, bu depremde **ağır hasar** almıştır.

Boyacı Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Buğday Pazarı Hanı, genel hatlarıyla sağlam olarak ayakta kalmıştır ancak tonozlarda şişme ve çatlaklar oluşmuştur. Yapı, depremde **az hasar** almıştır.

Boyacı Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Pür Sefa Han; genel olarak sağlam ancak batı cephesinde yıkım söz konusudur. Yapının en üst katında tonoz ile duvarlarda da yıkım mevcuttur ve derz açılmaları söz konusudur. Yapı, **orta hasarlı** durumdadır.

Boyacı Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Kürkçü Han; genel hatlarıyla sağlam, doğu cephesinde yıkım söz konusu olmuştur. Ayrıca kiremitlerde de dökülmeler görülmüştür. **Az hasarlıdır.**

Karagöz Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Hışva Han; genel hatlarıyla iyi durumdadır, sadece bir duvarında açılma mevcuttur. **Az hasar** almıştır.

Karagöz Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Millet Hanı; genel olarak iyi durumda olmakla birlikte hanın batı ve kuzey cephelerinde açılmalar ve çatlaklar oluşmuştur. Taşların düşme tehlikeleri vardır. **Orta hasar** almıştır.

Karagöz Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Gümrük Hanı; genel olarak iyi durumda olmakla birlikte, hanın güney ve doğu cephelerinde bulunan tonozlarda açılmalar ve çatlaklar söz konusudur. Tonozlar bu nedenle tehlike oluşturmaktadır. Yapı, **orta hasarlıdır**.

Karagöz Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Anadolu Hanı; genel durumu sağlamdır ancak birkaç tonozda açılmalar mevcuttur. **Az hasarlıdır**.

Şekeroğlu Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Büdeyri Hanı; deprem hareketleri sonucunda yapının tonozlarında ve dış cephesinde taşlarda ayrılmalar mevcuttur, **ağır hasarlıdır**.

Şekeroğlu Mah., Şahinbey ilçesinde bulunan Yeni Han; yola bakan cephede duvardaki taşlar düşmüş, cephede çatlaklar ve ayrılmalar mevcuttur. İçeride işyerinde deprem hareketleri yönünde ayrılmalar ve mevcut derzlerde boşalmalar görülmüştür. **Orta hasarlıdır**.

Buna göre seçili tarihi hanların **ağır hasarlı, orta hasarlı ve az hasarlı** oldukları ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar, kentin ticari çekirdek kısmını oluşturmakta ve kent için çok önemli kültürel miras niteliğindeki yapılardır. Bu nedenle bu yapılara 7,7 ve 7,6 şiddetindeki bu iki deprem ve sonrasındaki artçı depremlerin etkisinin incelenmesi, bu tarihi yapıların gelecek kuşaklara aktarılabilmesi, oluşturdukları risk faktörünün analizi ve yapılması gerekli müdahaleler gibi konular çok önemli konulardır. Depremde ağır hasar ve orta hasar alan yapıların mutlaka koruma, onarım, restorasyon çalışmalarıyla koruma kapsamı altına alınıp, işlevlendirilmesi veya mevcut işlevlerine devam edebilmesi gerekliliktir.

5. Sonuç

Gaziantep, 2023'te Kahramanmaraş'taki 7,6 büyüklüğündeki depremlerden etkilenen illerden birisi olmuştur. Şehirde birçok yapı zarar görmüş ve yıkılmıştır. Ayrıca, tarihi kent merkezindeki anıtsal yapılar da depremin yol açtığı hasarlarla karşı karşıya kalmıştır. Tarihi mahalleler ve tarihi Antep hanları da zarar görmüştür. Bu çalışmada, Gaziantep'teki tarihi Antep hanlarından hasar gören 10 tanesi incelenmiştir. Bu yapıların deprem sonrası mevcut durumları ve hasar durumları KUDEB'den alınan verilere göre incelenip belirlenmiştir. Yerinde incelemeler yapılmıştır. Ayrıca, bu yapıların bulunduğu konumlar haritada gösterilip deprem sonrası durumlarına ilişkin elde edilen veriler değerlendirilmiştir. İncelenen farklı mahallelerdeki yapıların deprem sonrası; ağır hasarlı, orta hasarlı ve az hasarlı oldukları tespit edilmiştir.

Aynı zamanda Antep hanlarının yapım teknikleri ve özellikleri de incelenmiştir. Bu hanların, tarihi miras kapsamında olduğu ve korunması gerekli kültürel miras oldukları değerlendirilmiştir. Bu kültürel mirasın

korunması, zaman içindeki yıpranma, hasar durumlarının iyileştirilmesi için restorasyon ve koruma çalışmalarının yapılması ve bu bağlamda toplum farkındalığının tüm kesime yayılması gereklidir. Ancak bu sayede olası doğal afetlerden (deprem vd.) gelecek tehlike ve risklerin oluşturacağı zararlar azaltılabilir. Ayrıca deprem gibi doğal afetlerin kültürel mirasa verdikleri zararlara yönelik ilgili araştırma ve literatür çalışmalarının yapılması da farkındalık sağlaması açısından oldukça önemli görölmektedir.

Kaynakça

AFAD. (2023). 06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) Mw 7.7 Elbistan (Kahramanmaraş) Mw 7.6 Depremlerine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu, https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmaraş%20%20Depremleri_%20On%20Değerlendirme%20Raporu.pdf/ (Son Erişim Tarihi:20.02.2024).

Ataş, Z. (2023). *Tarihi Gaziantep camilerinde deprem hasarlarının saptanması*, ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities, 7(2), 512-528.

Cezar, M. 1985. *Tipik yapılarıyla Osmanlı şehirciliğinde çarşı ve klasik dönem imaret sistemleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Doğaner, S. (2013). *Türkiye kültür turizmi* (Cilt 1. Baskı). İstanbul. Doğu Kitabevi.

Gaziantep KUDEB arşivi (Fotoğraflar, hasar tespit sonuçları, ada parsel bilgisi).

Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-130351/hanlar.html>

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (Anadolu Han)

Göğüş, M.O. 1997. İlk insanlardan bugüne çeşitli yönleriyle Gaziantep. Ankara: Cihan Ofset.

Göktaş, L. S. (2021). *Gastronomi şehri Gaziantep*, D. F. İstanbullu, & M. Özdemir Altınay içinde, *Yaratıcı Turizm ve Turizmde Yaratıcılık* (Cilt 1. Cilt. 1. Baskı, s. 259-279). Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.

Göktaş, L. S. (2023). *Kahramanmaraş merkezli depremlerin turizm sektörüne etkisi ve deprem sonrası atılması gereken adımlar hakkında öneriler*, Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 6(2), 624-635.

Güllü, H., ve Karabekmez, M. (2016). *Gaziantep Kurtuluş camisinin deprem davranışının incelenmesi*, Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, 7(3), 455-470.

Kuban, D. 2014. *Türkiye’de kentsel koruma*. 5. Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Köse, İ. (2022). *Gaziantep’teki hanların kullanım sonrası değerlendirmesi ve yeniden işlevlendirilmesi için model önerisi*. Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.

Uzun, F. V., & Somuncu, M. (2023). *Depremler sonrası Antakya kentsel kültürel mirası hakkında değerlendirme*. Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 10(1), 9-23.

Oktay, S.& Taş, N. & Taş, M. (2020). *Kültürel miras alanlarının korunması ve afet yönetimi ilişkisi*. Resilience Dergisi, 4(2), 305-321.

Öztürk, M., & Kırca, M. (2023). *Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası için akademik öneriler*. Özgür Yayınları, (s 56).

SBB. (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2024).

Soyluk, A. & Demircan, B. (2023), *Tarihi yığma minarelerin deprem yükü altındaki davranışlarının 6 şubat Kahramanmaraş depremlerinde hasar görmüş cami örnekleri üzerinden mimari açıdan İncelenmesi*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbud/issue/81225/1318660>

Tapan, İ. (2023). *Kahramanmaraş merkezli depremlerin tarihi ve kültürel miras yapılarına etkisi: Malatya örneği*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2023, Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 2, ss: 436-449, DOI: 10.34086/rteusbe.1375917

TÜBİTAK. (2005). Depremle İlgili Teknik Bilgiler, Ulusal Deprem Konseyi Raporu, Ankara.

Vere-Jones, (1995). *Forecasting earthquakes and earthquake risk*. International Journal of Forecasting 11 (4), 503-538 <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=ec959d51c1259096338ceb2007e3df7aa7b529d0>

Yüksel, E. (2012). *Afet sonrası geçici eğitim yapılarında yapısal sürdürülebilirlik*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zincircioğlu, A. (2018). *Gaziantep'te Osmanlı hanlarının mimari evrimi ve şehrin gelişimindeki izdüşümü (Evolution of khan buildings of Ottoman Period in Gaziantep and its projection of the development of the city)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

World Bank Group and GFDRR, (2017). Promoting Disaster-Resilient Cultural Heritage, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/2396f68f-e0fc-5982-9079-b7eea8c5082f/content>

İnternet Kaynakları

Url 1 (2013), “*Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi–Gaziantep*”, 06.06.2024 tarihinde

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/bayazhan-gaziantep> adresinden alındı.

Url 2 (2021), “*Gaziantep İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Hanlar*”, 06.06.2024 tarihinde <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-130351/hanlar.html> adresinden alındı.

Url 3 (2023), “*Bayaz Han, Gaziantep*”, Kültür Envanteri, 9 Şubat 2023, 07.06.2024 tarihinde <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=3832> adresinden alındı.

Url 4 (2020), “*Eski Buğday Hanı*”, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 05.06.2024 tarihinde <https://www.gaziantep.bel.tr/tr/tarihi-ve-kulturel-eserler/eski-bugday-hani> adresinden alındı.

Url 5 (2013), “*Buğday Hanı Merkez Oldu*”, 23.12.2013, 05.06.2024 tarihinde <https://www.gaziantep27.net/bugday-hani-merkez-oldu> adresinden alındı.

Url 6 (2023), “*Hışva Han*”, Kültür Envanteri, 19 Ocak 2023, 04.06.2024 tarihinde <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=120326> adresinden alındı.

Url 7 (2013), “*Gaziantep Hanları–Gaziantep*”, 04.06.2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/hanlar> adresinden alındı.

Url 8 (2023), “*Millet Hanı–Gaziantep*”, 07.06.2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/millet-hani> adresinden alındı.

Url 9 (2013), “*Gaziantep Tarihi Gümrük Han (Yaşayan Müze)-Gaziantep*”, 04.06.2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/tarihi-gumruk-hani> adresinden alındı.

Url 10 (2022), “*Anadolu Hanı–Gaziantep*”, 04.06.2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/anadolu-hani> adresinden alındı.

Url 11 (2023), “*Büdeyri Han–Gaziantep*”, 07.06.2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/budeyri-han> adresinden alındı.

Url 12 (2017), “Yeni Han–Gaziantep”, 07.06.2024 tarihinde, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/yeni-han> adresinden alındı.

Url 13 “*Google Harita / Google Map*”, 07.06.2024 tarihinde, <https://www.google.com/maps> adresinden alındı.

Url 14 (2013), “*Tarihi Antep Evleri–Gaziantep*”, 04.06.2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/tarihi-atop-elari> adresinden alındı.

BÖLÜM 3

ISPARTA'DA GELENEKSEL KONUTLARIN KAYBEDİLME NEDENLERİ

Yasin TEKİN¹

Hasan Ş. HAŞTEMÖĞLU²

1 Y. Arkeolog, SDÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü 32260 Çünür Isparta;
d2140147006@ogr.sdu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-2454-4905

2 Doç.Dr.SDÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü 32260 Çünür Isparta; hasanhastemog-
lu@sdu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-8818-6174

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihinde Neolitik Dönemle birlikte yerleşik hayata geçen insanoğlu tarih boyunca farklı plan tiplerin de konutlar meydana getirerek kültürel mirasımızın en yaygın bölümlerinden birini teşkil eden ve çevremizde karşılaştırdığımız konut mimarisini oluşturmuştur. Toplumun kültürel izlerini taşıyan bu konutlar, şehrin tarihi dokusunu oluşturup şehrin kimliği haline geldiği gibi aynı zaman da nesiller arasında kültür köprüsü görevi de görmektedir. Ancak bu değerli kültür varlıkları zaman içerisinde modern şehir hayatının gölgesinde kalarak çoğunlukla kaderine terk edilmiştir.

Ülkemizde yer alan ve bugüne kadar gelmeyi başaran binlerce kültür mirası öge ise zaman içerisinde yürüklüğe konulan koruma politikaları neticesindedir. Ülke sınırlarımız içerisinde ilk olarak Osmanlı devletinin çıkardığı Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesiyle başlayan kültürel mirası koruma politikaları ardından çıkan farklı nizamnamelerle ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla daha da bilinçli bir şekilde korumaya yönelik çıkarılan kanunlarla devam etmiştir. Ancak toplumsal bilincin tam olarak yerleşmemesi ve modern şehirleşmenin kültürel miras odaklı planlanamamasından dolayı kültürel mirasımızı gün geçtikçe daha tehdit eder hale getirmiştir.

Bu bölümde kentin kimliğini yansıtan ve kültürel mirasımızın günlük yaşantımızdaki en önemli yansımaları olan Isparta kent merkezindeki geleneksel konutlar tek tek ele alınmıştır. Çalışma kapsamında, Isparta kent merkezin de gerek kentsel sit alanı sınırları içerisinde gerekse de kentsel sit alanı sınırları dışında yer alan yer alan ve 19. yy. sonu ile 20 yy. ilk yarısında inşa edilmiş olan tescilli ve tescilsiz geleneksel konutlar ele alarak gerek resmi kayıtlar üzerinden gerekse de hali hazır da güncel durumları üzerinden durum tespiti yapılmıştır. Kent belleğini oluşturan bu yapıların günümüzdeki fiziki durumları ne olduğu ve bugüne kadar bu geleneksel yapıların kaç tanesinin hangi sebepten dolayı kaybedildiği araştırılmıştır. Bugüne kadar yok olan konutlar ve yok olmaya başlayan konutların yok olma nedenleri analiz edilerek durum tespiti yapılmıştır. Bağlamda çalışma gelecekteki koruma çalışmalarına altlık teşkil edecektir.

2. ISPARTA KENT MERKEZİNDE GELENEKSEL KONUTLAR

Isparta tarihine bakıldığında birçok devletin hakimiyeti altına girdiği görülmektedir. Bunlar sırasıyla Hitit hakimiyeti, Frigya hakimiyeti, Lidya hakimiyeti, İran hakimiyeti, Makedonya hakimiyeti, Roma hakimiyeti, Arap hakimiyeti, Haçlı hakimiyeti, Selçuklu hakimiyeti, Hamitoğulları ve

Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Isparta ilk olarak Selçuklu sultanı 3. Kılıçaslan'la birlikte 1204 senesinde feth edilerek Türk hakimiyeti altına girmiştir (Gül ve Küçük, 2001). Selçuklu sultanı, 2. Keyhüsrev döneminde ise (1237-1246) Anadolu Selçuklu Devleti Moğol akınları sonucunda zayıflamaya başlayınca özellikle Batı Anadolu hakimiyet, çeşitli bölgelerde kurulan beyliklerin eline geçmiştir (Isparta 2003, 2007). Isparta, 1300 senesine gelindiğin de ise Hamitoğulları Beyliğinin merkezi konuma gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Osmanlı İmparatorluğunun Sancak Merkezi konuma gelmiştir (Gül ve Küçük 2001). 19. yüzyılda gelindiğinde ise Konya'ya bağlanıp Hamid sancağının merkezi konumuna getirilmiştir. Bu sebeple de bir dönem kent "Hamidabad" diye anılmıştır (Günyol, 1982). 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte il olmuş ve Isparta olarak adlandırılmıştır.

Isparta kenti, birçok defa seyyahların kitapların da yer almıştır. Ziyaret eden seyyahların Isparta ile ilgili yazdıkları birbirine çok yakın açıklamalardır. Isparta'yla ilgili ilk bilgiler İbn-i Batuta'nın seyahetnamesinde karşımıza çıkmaktadır. İbn-i Batuta 1335 senesinde başlamış olduğu seyahatinde Isparta'yı da ziyaret ederek; kentin bedi çarşıları, tarz-ı inşası, nehirlerinin ve bostanlarının çok sayıda olduğu ve kalesinin bulunduğunu bununda yüksekçe bir dağ üzerinde kain olduğunu anlatmaktadır (Parmaksızıoğlu, 1971). Evliya Çelebi 17. Yüzyıl sonunda Isparta ya geldikten sonra Seyahatnamesinde Isparta'yı "Şehr-i Şirin" ismiyle tanıtmıştır (Ünal, 1939). Antalya Elmalı tarafından Isparta'ya gelen Evliya Çelebi, şehr-in Sultan Alaaddin tarafından Ermenilerden alındığını, Osmanlı imparatorluğu döneminde ise Hamid Sancağı ismiyle tanındığını anlatır. Daha sonra ise Isparta kentinin Hamid ismiyle bilindiğini, çok fazla camisinin bulunan güzel bir kent olduğunu, manevi ilim irfan sahibi birçok kimsenin bulunduğunu ve Mimar Sinan tarafından kent merkezinde yer alan Firdevs bey camisinin yaptırıldığından bahseder (Zillioğlu, 1985). 19. Yüzyılın başların da ise Isparta'yı seyyah Charles Texier ziyaret etmiştir. Texier, Isparta kentinin Hamid Sancağının en güzel ve en büyük şehirlerinden biri olduğunu, kent merkezinde İstanbul cami mimarisini andıran büyük bir caminin yer aldığı ile otuza yakın mahallenin bulunduğunu aktarmıştır (Terzi ve Ergün, 2016). Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Isparta, halı üretimi, gülyağı üretimi ve haşhaş üretimi ile bu dönemde bölgede önemli bir ticaret şehri haline gelmiştir (Isparta İl Yıllığı, 2003). Isparta kenti, Milli Mücadele döneminde Anadolu da işgal edilmemiş nadir bölgelerden biri olmakla birlikte arka planda sağladığı lojistik hizmetler ve cepheye gönderdiği onlar askeri ile savaş meydanında da aktif rol almıştır (Babacan, 2012; Köstüklü, 1999).

Osmanlıdan Cumhuriyete geleneksel konut, Osmanlı imparatorluk sınırları içerisinde yerleşip gelişen, 600 yıllık bir tarihi olan ve zaman içerisinde kendine özgü nitelikler taşımaya başlayan, bir konut tipidir. Anadolu'nun tüm coğrafi kesimlerinde karşımıza çıkan geleneksel konutlar iklimsel şartlara bağlı olarak farklılıklar gösterse de geleneksel konut planlanma süreci temel prensip de aynı mantığa dayanmaktadır. Yerleşim yerinin iklim koşulları ve bölgenin içerisinde bulunduğu sosyokültürel durum konutun planlama sürecinde ana unsur olmuştur (Eldem,1995). Osmanlı imparatorluğunun kuruluş tarihinden başlayarak, 17. Yüzyılın ortalarına kadar inşa edilen konutlardan günümüzde pek de bir iz kalmamıştır. Bundan dolayı bu süreç içerisindeki konutlar hakkında çok fazla bilgi edinemiyoruz. Ancak bu tarihten sonra inşa edilen konutların bir kısmı ayakta kalmasıyla bu konutlar hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz (Eldem, 1984). Geleneksel ismi altında tanımlanan konutların ilk aşaması tek katlı olup önünde eyvan yer alan odalardan müteşekkil konut tanımlanmaktadır. Ana yaşam alanı zaman içerisinde, toprağa yakın olmasından dolayı kış şartlarından ve rutubetten daha az etkilenmesi amacıyla zeminden yükseltilerek ikinci kata taşınmaya başlamıştır. Yaşanan bu avluya ve bahçeye yeni mimari ve kat adedinin artmasıyla birlikte 16. ve 17. Yüzyıllarda konut mimarisi sokağa açılma eğilimi göstermiştir (Günay, 2001). İlk çıkış noktasında tek katlı olan geleneksel konutlar, kat adedinin ikiye çıkmasıyla birlikte esas kat işlevi en üst kata taşınmıştır (Eldem,1995). Geleneksel konutlar, genel itibariyle avlulu ve bahçeli şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sokak ile bahçenin devamlılığını ve birliğini sağlamak için konutun çevresin de sokağa doğru çıkan cumbalarla konut sokak ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır (Cerası, 1999). Konut planı ise, sofa etrafında odaların dizilmesiyle meydana gelir. Odaların büyüklüğü, biçimi ve nitelikleri genel itibariyle benzer gelişim gösterir. Odalar arasındaki bağlantıyı kuran sofa ise farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Bundan dolayı konut mimari planının da ana etken sofa olarak karşımıza çıkar (Günay, 1999). Geleneksel konut plan tipolojisi S. H. Eldem tarafından sınıflandırılarak, konut mimarisi dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; sofasız konut planı, dış sofalı konut planı, iç sofalı konut planı ve orta sofalı konut planıdır (Eldem, 1954). Anadolu Türk evleri, konut geleneğinin ve geleneksel Anadolu konut mimarlığının özelliklerini çok değişmeden hala korumaktadır. Türk evinin plan oluşumunun ve bu planın gelişmesindeki en önemli etken, teknik çalışmalar ve alışkanlıklar dışında, ailenin günlük yaşantısındaki ihtiyaçları ve toplum içindeki yeri belirleyici olmuştur (Balcı, 1984).

Tarihi kaynaklar incelendiğinde de hakkın da çok az bilgiye ulaştığımız Isparta evleriyle ilgili Böcüzade Süleyman Sami'nin "Isparta Tarihi" isimli eserin Isparta evleriyle şu paragraf yer almaktadır. Üzerleri toprak dam ile

örtülü ahşaptan yapılmış evlerdir der. Evlerin çoğunluğunun önü güneye bakmaktadır ve açıktır. Evler genellikle iki kat olup çok az sayıda üç katlı ev bulunmaktadır (Seren, 1983). Toprak damlı bu evler 1914 depremi sırasında damlarının genellikle çökmesiyle birlikte birçok can kaybına neden olmasından dolayı deprem sonrasında inşa edilen konutlar da kiremit ve ahşap çatı uygulamasına geçildiği anlaşılmaktadır (Katircioğlu, 1958).

şekil 1. Isparta'nın 1925de genel görünümü (Isparta Valiliği, 2001)

Isparta Kent merkezinde yer alan geleneksel evler genel itibari ile üzeri ahşap çatılı konutlar olup, alt katında mutfak, kiler, ambar, ahır gibi mekânlar, üst katlarında ise yatak odası ve oturma odası, salon ve hanaylar yer almaktadır. Konutların çoğunluğunun ön cephesinde veya arka cephesinde bir bahçe yer almaktadır. Konutların giriş cepheleri genellikle doğudandır. Odaların ortalama büyüklüğü 9 metrekare civarı iken tavan yüksekliği ise 3–3,5 metrekare civarındır (Türk, 2006) . Isparta geleneksel konutların da ana yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Genel itibariyle tüm yapıların bodrum ve zemin katları taştan inşa edilmişlerdir. Genellikle zemin katlar yığma moloz taştan inşa edilir ve ortalama her bir metrede bir ahşap hatıl kullanılmıştır. Üst katlar da ise duvarlar kerpiç dolguyla ya da bağdadi tekniğin de inşa edilmiştir. Ahşap malzeme ise örtüde, doğramada ve taşıyıcı sistemde kullanılmıştır. Bu ana malzemelerin dışında yardımcı malzeme olarak ise alçı ve toprak kullanılmıştır. Konutlar genel itibariyle iki katlı olup çok az sayıda üç katlı konuta rastlanmaktadır (Demirci, 2009). Isparta konutlarını genel olarak incelediğimiz de üç gruba ayrıldığı görülmektedir. Birinci grup olarak Türk evleri yer almaktadır. Türk evleri ise kendi içerisinde Ağa Evleri ve Hanaylı Evler olarak ikiye ayrılmaktadır (Türk, 2006). İki kattan oluşan Ağa evlerinin alt katına Arapça alt kat

demek olan tahtani, üst kata ise fevkani isimleri verilir. Genel Türk evi tanımına uygun olarak zemin katta, kiler, ambar, ahır, mutfak gibi açık hayata bakan mekânlar yer alırken, üst katta ise yaşama ve oturma mekânlarını barındıran odalar ile hanay ismi verilen sofa mekânı yer almaktadır. Bu yerleşim planı hanaylı konutlar olarak ayrılan konutlar içinde geçerlidir. Tipolojik olarak genel yaklaşım dış sofalı büyük evlere Ağa evi, iç, orta ve yan sofalı evlere ise genel olarak Hanaylı evler olarak adlandırılması şeklindedir (Özay, 2003). Diğer taraftan konut tipolojisi üzerine çalışma yapan çeşitli uzmanların, konutları tipolojik sınıflandırma biçimleri birbirlerinden farklılık göstermektedir ve tipolojik sınıflandırma temelindeki çıkış noktalarına veya kendilerince kriterlerine göre inceleme yapmışlardır (Dülgeroğlu Yüksel, 1995). Eski Türk evlerin de, çevre koşullarına, doğaya, yaşama ve akılcılık ilkelerine sadık kalınarak mimari yapılmaktaydılar. Eski Türk evleri kimseye gösteriş için yapılmaz ve gereksiz hiçbir eklenti eklenmezdi. Bu mimari üslubu Isparta da yer alan Türk evlerinde de görmekteyiz (Bektaş, 2011). Genel itibariyle incelediğimiz de Isparta da arka bahçeli ve sokak cepheli tipik Anadolu konutu karşımıza çıkmaktadır (Özgen, 2009).

Isparta da, 1920'lere kadar Türkler, Yörükler ve Rumlar ile 19.y.y.'da Rumeli'den ve Kafkasya'dan gelen göçmenler sürdürerek bir arada yaşamışlar ve geleneklerini sürdürmüşlerdir. Kafkasya'dan göç ederek Isparta'ya gelen Ermeniler, Isparta'ya da kendilerine has bir mimari üslup kazandırmışlardır. Ancak bu üslup, yerleşik halkla iç içe yaşayan Ermenilerin yer halktan etkilenmesiyle birlikte kompozit bir hal almış ve bu etkilenme sonucunda ortaya çıkan yapılara da Acem Evleri ismi verilmiştir. İkinci grubu oluşturan bu acem evleri, Türk evlerinden en önemli farkı daha kapalı bir mimari bir üslup göstermesidir. Isparta'da yaşayan Rumlar da kendilerine özgü bir mimari anlayış getirmişlerdir (Türk, 2006).

Üçüncü grup evler ise Rumlar tarafından ortaya konulan, Türk evlerinden en önemli farkı süslemeleri ve daha çok kapalı mimari üslup gösteren Rum Evleridir. Isparta da genel bir tipoloji yaptığımız da karşımıza çıkan bu üç grup konut mimarisinde plan tipolojisine baktığımız da genel itibariyle iki katlı konutlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise geçmişte Isparta ve civarında ikamet eden halkın hayvancılık, çiftçilik ve halıcılıkla meşgul olmalarıdır. Bunun sonucunda ise, konut yaşamı ile işçiliği birleştiren bir ekonomik sosyal yapı meydana çıkması ve emniyeti sağlama amacıyla katlı plan tipi tercih edilmiştir. Bu evlerde zemin kat ahır, samanlık, halı atölyesi ve kiler, birinci kat da ise yaşam hacimleri yer almaktadır. Ayrıca evlerin genel itibariyle avluya bakan odaların önünde ise büyükçe iki teras yer aldığı görülmektedir. Zemin katta yer alan teras

daha çok tarım aletlerinin muhafaza edildiği bir depo, birinci katta yer alan teras ise aile fertlerinin havanın sıcak olduğu zamanlar da günlük yaşantılarını geçirdiği mahal olarak kullanılmaktadır (Türk, 2006).

Acem ve Rum evlerinin genel olarak plan tipolojisi incelendiğin de hanaylı Türk evlerine benzediği görülmekte olup, ancak cephelerinde bulunan süslemelerle diğerlerinden ayrılır. Öyle ki Rum Evlerin de en dikkat çekici süsleme üçgen alınlık (tympanon) ve bu üçgen alınlığın ortasında yer almakta olan ve çoğunlukla ss amaçlı yer alan madalyon ismi verilen silme pencere ve kabartmadır. Diğer bir farklılık bu evlerin girişlerin de yer alan sütunlardır. Acem evleri ise, kapı girişlerinde ve evlerin köşelerinde bulunan ahşap plastırlar, cumbanın altında yer alan stilize ahşap palmet kabartmalar ve motifler ile çatı saçaklarında yer alan süslemeler ile dikkat çekmektedir (zay, 2003). Azınlıklara ait olan yapılar da plan tipolojisi açısından birbirlerinden çok fazla farklılık göstermese de, dış cephelerinde yer alan çeşitli süslemelere göre sınıflandırılmıştır (Duyamaz, 2009).

3. ISPARTA KENT MERKEZİNDE KAYBEDİLEN GELENEKSEL KONUTLAR

Isparta, tarih boyunca çeşitli felaketler yaşamış su baskınları ve depremlerle kent mimari olarak zarar görmüştür. Kent merkezi, Said Paşa yönetimi sıranda Dere mahallesine kanallar yaptırılarak sel baskınlarından korunmaya çalışılmıştır (Coşkun, 2017). 1814 senesinde Isparta kent merkezin de büyük bir yangın ık mış ve kent merkezi tamamen yanmıştır. Ayrıca 1848 senesinin de Isparta ayının taşmasıyla birlikte de yaşanan sel felaketiyle bazı mahalleler de büyük zararlar meydana gelmiştir (Emecen, 1999). 1850 senesinde meydana gelen yine büyük bir yangın ile birlikte çok sayıda dükkân ve konut yanarak yok olmuştur (Demirgil, 2007). 1891 yılında yine yaşanan şiddetli deprem neticesinde birçok yapının yıkıldığı fakat herhangi bir can kaybı olmadığı kayıtlarda geçmektedir (Katircioğlu, 1958). 1914 tarihinde meydana gelen 7.0 şiddetin de meydana gelen depremle birlikte ise 4500'den fazla kişinin öldüğü, depremden sonra ise büyük bir yangın çıktığı ve yangının depremle birlikte çok büyük zarara yol açtığı aktarılmaktadır. Deprem nedeniyle resmi kayıtlara göre 17.000 konutun tamamen yıkılmış olduğu belirtilmektedir. O gün için Isparta'da yer alan konutların %55'inin yok olduğu düşünülmektedir (Demirci, 2010). 1921 de ise bir kunduracı dükkânının da çıkan yangına müdahale de geç kalınmasının sonucu olarak 160 adet dükkânın yanarak yok olduğu ve arşı merkezinin çok büyük bir tahribata uğradığı grlmektedir (Demirgil, 2007). Isparta kent merkezinde tarih boyunca yaşanan bu seller, depremler ve yangınlar nedeniyle birçok tarihi yapı yok olarak günümüze

gelememiştir. Özellikle 1914 deki büyük deprem ve ardından meydana gelen büyük yangınla geleneksel konutların çoğu yok olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Bundan dolayıdır ki günümüz de yer alan geleneksel konutların birçoğu 1914 sonrasın da inşa edilen çevre yerleşimlere göre nispeten daha basit ve süslemesiz geleneksel konutlardan oluşmaktadır.

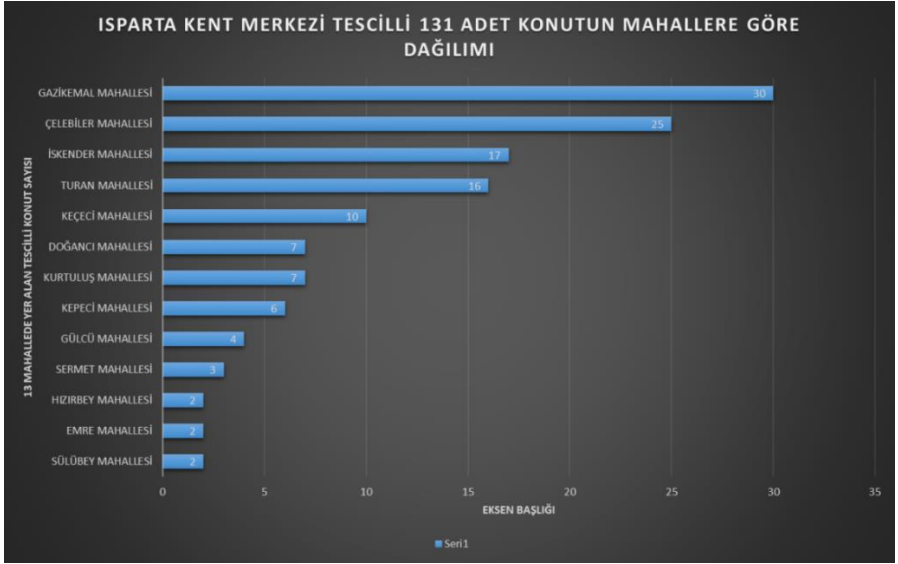
Türkiye Cumhuriyetinde 1930 yılında uygulamaya konulan Belediyeler Yasası ile beraber belli büyüklükteki kentlerin planlanmasının yapılması zorunlu hale getirilmiştir (Tekeli ve Ortaylı, 1978). Cumhuriyet ile birlikte batıyı örnek alarak kültür, temizlik, sağlık ve güzelliğin birlikte yer aldığı modern kentsel bir imaj oluşturulmaya çalışılmıştır. Tüm şehirlerde başlatılan bu modernleşme çalışmalarına Isparta da ayak uydurmuş ve kentin ilk imar planını çalışmalarının başlatılması gerektiği gündeme gelmiştir. Bu nedenle de kentin imar planını çalışmalarını başlatılması için uzman arayışına başlanılmış ve Prof. Öelsner ile bir anlaşma yapılmıştır (Gök, 1980). Böylelikle Isparta kent merkezinin 1938-1944 seneleri arasında Alman Prof. Öelsner başkanlığın da ilk 1/5000 nazım imar planı, 1945 senesinde ise Mimar Kemal Ahmet Aru tarafından 1/2000, 1/1000 ve 1/500 ölçekli uygulama imar planları hazırlanmıştır (Kımilli, 2006). Ardından Isparta kent merkezin de 1973 yılında çalışmalarına başlanan ve 1977 yılında onaylanan Isparta İmar planı çalışmaları sırasında kent merkezin de var olan tarihi ve geleneksel doku ilgililerin dikkatini çekmiş ve kentin bu tarihi dokusunu korumak için gerekli başvurular Kültür Bakanlığı'na yapılmıştır. Tarihi dokunun muhafaza edilerek günümüze ulaşması açısından imar planı hazırlanırken gösterilen bu hassasiyet dikkat çekmektedir.

Yapılan bu başvurular sonucunda Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 13.05.1977 gün ve A-548 sayılı kararıyla birlikte Isparta kent merkezinde yer alan geleneksel kent dokusunu taşıdığı mimari özellikleriyle en iyi yansıtan alanlar Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.10.1977 gün ve A-840 sayılı karar ile kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir (Yıldız, 2008). Ancak Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 1984 senesinde aldığı bir karar ile maalesef bu alan sit alanı statüsünü kaybetmiştir (Türk, 1995). Kent merkezin de alınan bu karar ile birlikte kent merkezi ve civarında 1980'lerin sonlarına doğru yoğun bir şekilde tarihi doku yok edilerek çok katlı binalar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yapılaşma neticesinde ise tarihi kent merkezi çok büyük bir zarar görmüştür.

Çalışmamızın önemli bir alanını oluşturan kısımlar ise Antalya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 25.09.1990 gün ve 901 sayılı kararı ile yeniden "Tarihsel Sit Alanı" olarak ve yine Antalya Kültür ve Tabiat

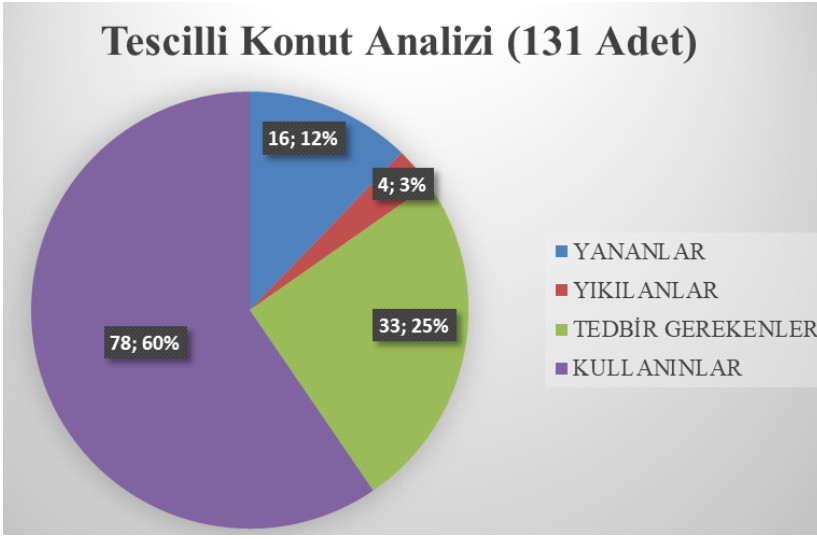
Varlıkları Koruma Kurulu'nun 28.07.1992 gün ve 1495 sayılı kararı ile "Kentsel Sit Alanı" olarak ilan edilmiştir. Son olarak ise Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğünün 21.01.2013 tarih ve 1350 sayılı kararı ile sit alanı sınırları yeniden revize edilmiştir.

2024 yılı itibariyle Isparta kent merkezin de yer alan 131 adet tescilli konutu mahallere göre sınıflandırdığımız da tescilli geleneksel konutların mevcut 44 mahalle içerisinde sadece 13 mahallede yer aldığı görülür. Geri kalan 31 adet mahallerde tescilli geleneksel konut bulunmamaktadır.

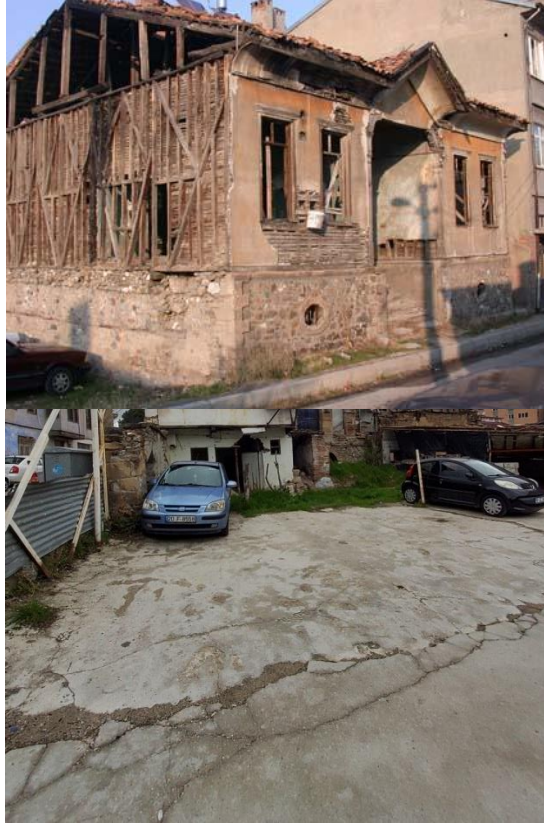
şekil 2. Tescilli konutların mahallere göre dağılımı

Bu mahalleler arasın da tescilli konut sayısına bakıldığında en fazla tescilli geleneksel konut 30 adet ile Gazi Kemal mahallesin de yer alır. Onu 25 adet ile elebiler mahallesinin takip ettiği diğer mahaller de bu sayının azalarak devam ettiği görülür. Bu durum 44 mahalleden oluşan Isparta kent merkezindeki eski yerleşim alanlarının mevcut yerleşim alanı içinde yaklaşık olarak üçte bir alan kapladığını ve zaman içerisinde kent merkezinin hızlı bir şekilde bydğini göstermektedir.

Şekil 3. Tescilli geleneksel konutların 2024 yılı mevcut durumları

Isparta kent merkezin de yer alan tescilli geleneksel konutların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan envanter listesinden anlaşılacağı üzere koruma altına alınan geleneksel tescilli konutların %15'i koruma altındayken tamamen yok olmuştur. Tamamen kaybedilen bu 20 adet konuttan 16 adeti koruma altına alma sürecinin başladığı 1977 yılından itibaren farklı zamanlarda yanmıştır. Günümüze sadece boş arsaları ulaşmıştır.

şekil 4.ve 5. 440 ada 96 parsel yanmış tescilli geleneksel konutun görseli ve mevcut arsası

şekil 6. ve 7. 69 ada 18 parsel yanmış tescilli geleneksel konutun görseli ve mevcut arsası

Ayrıca kaybedilen 20 adet tescilli geleneksel konuttan 4'ünün yapısal bütünlüğünü büyük ölçüde kaybederek mahal-i inhidam durumuna düştüğü, Isparta Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğü başvurusu ve Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu incelemeleri neticesinde bu tescilli geleneksel konutların halkın can ve mal güvenliği açısından ciddi bir tehlike arz ettiği tespit edilmiştir. Ardından koruma kurulu kararları neticesinde bu tescilli geleneksel konutların yıkılmasına karar verilmiş ve yapılar Isparta Belediyesi ekiplerince denetimli şekilde yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

Şekil 8. ve 9. 8013 Ada 3 Parsel yıkılmış tescilli geleneksel konutun görseli ve mevcut arsası

Şekil 10. ve 11. 203 ada 8 parsel yıkılmış tescilli geleneksel konutun görseli ve mevcut arsası

Bununla birlikte yapılan incelemede 2024 yılı itibari ile ayakta kalmayı başaran tescilli geleneksel konutlardan 33 adeti yani toplam tescilli geleneksel konut stoğunun %25'inin yıkılmak üzere olduğu ve metruk biçimde işlevsiz kaldığı görülmüştür.

şekil 12. ve 13. 8050 ada 8 parsel ve 8051 ada 2 parsel üzerindeki geleneksel tescilli konutlar

Ayrıca kamu için can ve mal açısından tehlike arz etmeye başlayan 33 adet tescilli geleneksel konut için Antalya Kùltür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından ilgili kurumlara tedbir alınması gerektiğiyle resmi yazı yazılmış olduğu ve doğrultuda Isparta Belediyesince koruma tedbirleri alınmaya başlandığı görölmüştür. Ancak bu tedbirler daha çok kamunun can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelik olup, kaynak yetersizlikleri ve yasal mevzuat engelleri nedeniyle geleneksel konutu korumaya yönelik yapılamamaktadır.

şekil 14. ve 15. 8250 ada 126 parsel ve 433 ada 3 parsel koruma tedbiri alınan tescilli konutlar

Diğer taraftan çalışmada Isparta Belediyesi, Isparta Valiliği, İl Emniyet Müdürlüğü ve İtfaiye Müdürlüğü resmi kayıtlarına göre 2005 ile 2023 yılları arasında mahal-i inhidam raporu tutularak çeşitli sebeplerden dolayı iki yüz doksan üç yapının yıkıldığı tespit edilmiştir. Bu yapılardan 29 adet yıkımı gerçekleştirilen yapının yıkılmadan önceki fotoğrafları detaylı incelediğinde ise bu yapılar arasında tescillenerek koruma altına alınmaya

haiz geleneksel konutlar olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut tescilli geleneksel konutların görselleriyle karşılaştırıldığında durum daha net görülür.

Şekil 16. ve 17. 8022 ada 5 parsel ve 1418 ada 21 parsel üzerindeki yıkılan tescilsiz konutlar

Şekil 18. ve 19. 1258 ada 9 parsel ve 181 ada 14 parsel üzerindeki tescilli konutlar

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE SONUÇ

Sonuç olarak idari makamlar ya da mülkiyet sahipleri tarafından gerekli önlemler alınarak korumaya alınmadığı takdirde %15 sini kaybedilen geleneksel tescilli konutlara yıkılmak üzere olan %25'i de eklendiğinde kent merkezinde yer alan her iki geleneksel tescilli konuttan biri kaybedilmiş olacaktır. Bu süreçte koruma altına alınamadan kaybedilen geleneksel konutlarda düşünüldüğünde yasal sürecin başladığında 1977

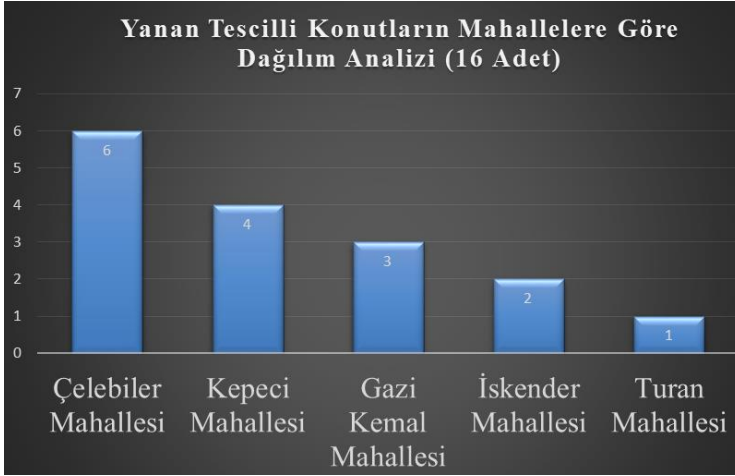
gibi yakın geçmişten itibaren kaybedilen kültürel mirasın boyutu ortaya çıkar.

Bu süreçte tescilli geleneksel konutlar için en önemli tehdidin ise yangın tehlikesi olduğu açıktır. Isparta Belediyesi, İtfaiye Müdürlüğünün arşiv taraması sonucu oluşturulan tablo incelediğin de on altı adet tescilli yapının yanarak yok olduğu tespit dilmiştir.

ISPARTA İLİ MERKEZ İLÇESİ TESCİLLİ SİVİL MİMARİ KONUT ENVANTERİ				
Sıra No	Ada	Parsel	Mahalle	DURUMU
1	440	96	elebiler Mahallesi	YANMIş
2	1249	38	elebiler Mahallesi	YANMIş
3	1249	33	elebiler Mahallesi	YANMIş
4	1249	21	elebiler Mahallesi	YANMIş
5	8050	1	elebiler Mahallesi	YANMIş
6	5697	1	elebiler Mahallesi	YANMIş
7	69	145	Kepeci Mahallesi	YANMIş
8	69	149	Kepeci Mahallesi	YANMIş
9	69	18	Kepeci Mahallesi	YANMIş
10	69	145	Kepeci Mahallesi	YANMIş
11	8021	1	İskender Mahallesi	YANMIş
12	8021	12	İskender Mahallesi	YANMIş
13	406	26	Gazi Kemal Mahallesi	YANMIş
14	410	12	Gazi Kemal Mahallesi	YANMIş
15	8074	2	Gazi Kemal Mahallesi	YANMIş
16	181	17	Turan Mahallesi	YANMIş
			TOPLAM	16

Çizelge 1. Isparta Kent merkezinde yanan tescilli geleneksel konutlar

Yanarak yok olan geleneksel tescilli konutların mahallere göre dağılımını incelediğimiz de ise bu yapıların Isparta'nın en eski 5 mahallesin de bulunduğu görülür.

Şekil 20. Yanan tescilli geleneksel konutların mahallere göre dağılımı

Isparta kent merkezinde yer alan tescilli geleneksel konutların biri dışında tamamının ahşap olması, geleneksel sokak dokusunun itfaiye kamyonlarının geçmesine uygun olmaması, mülk sahiplerince kaderine terk edilen evlerin vandalizme hedef olması bu yangınların sürekli yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle geleneksel konut dokusuna sahip sokaklara bağımsız yangın söndürme sistemlerinin yerleştirilmesi, sokak aralarına araç parkının tamamen engellenmesi, kullanılmayan geleneksel konutlara çevresel erişimin büyük ölçüde kısıtlanması kültürel mirasın korunması için önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Babacan, H., 2012. Isparta Tarihi, Böcüzade Süleyman Sami, T.C. Isparta Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta.
- Balcı, P., 1984. Mimaride Türk Milli  slubunda Geleneksel Türk Evi, Mimaride Türk Milli  slubu Semineri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 11-12 Haziran, s.92, İstanbul
- Bektaş, C., 2001, Halk Yapı Sanatı, Popüler Mimarlık Dizisi: 1, İstanbul.
- Cerası, M.M., 1999. Osmanlı Kenti,  eviren Aslı Ataöv, YKY Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, F. T. (2017). Isparta Geleneksel Binalarının Kentsel Yapı İçinde Yorumlanması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demirgil, S., 2007. Mazideki Isparta-1, Isparta Belediyesi Kültür Yayınları, Isparta.
- Demirci, D.,2009. Geleneksel Isparta Evlerinde Giriş Düzenlemeleri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.20 S:187-202.
- Demirci, D., 2010, Isparta Evleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta.
- Duymaz, ř., 2009. Isparta ve çevresinde Yer Alan Türk Dönemi Mimari Eserler, Geçmişten Günümüzü Isparta, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.203-226, Ankara.
- Dülgeroğlu Yüksel, Y., 1995. Konut Mekanı Kavramının Tipolojik Temelleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Emecen, F., 1999., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 19, İstanbul.
- Eldem, S. H., 1954. Türk Evi Plan Tipleri, Pulhan Matbaası, İstanbul.

- Eldem, S.H., 1984. Türk Evi I, TAÇ Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Eldem, Sedad H., 1995. Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Gök, T. 1980. Türkiye’de İmar Planlaması, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Gül, A. ve Küçük, V., 2001. Kentsel Açık - Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelenmesi, Türkiye Ormancılık Dergisi, Sayı: 2, Sayfa: 27-48.
- Günay, R., 1999. Türk ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, Yem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Günay, R., 2001. Osmanlı Konut Mimarisinde Ahşap Kullanımının Sürekliliği, Ejos IV, Utrecht.
- Günyol, V., 1982. Isparta Yurt Ansiklopedisi: Türkiye İl İl Dünyü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yayınları, İstanbul.
- Isparta İl Yıllığı 2003., 2007. Isparta Valiliği, Ankara.
- Isparta Valiliği, 2001. Isparta 1880-1980, İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Isparta
- Katırcıoğlu, N., 1958. Bütün Isparta. Ankara: Bereket Matbaası.
- Kırmıllı, Z.M., 2006. Depreme Duyarlı Bölgelerde Sürdürülebilir Mimari Tasarım; Isparta/Mavikent Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 110s, Isparta.
- Köstüklü, N., 1999. Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezleri Yayını, Ankara.
- Özay, İ., 2003., Isparta Evleri, Isparta İl Yıllığı 2003. Isparta Valiliği, s.206-214, Ankara.
- Özgen, L., 2009. Isparta Kentinde Mekansal Dönüşümler ve Yapılar, Geçmişten Günümüze Isparta, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.181-202, Ankara.

- Parmaksızoğlu, İ., 1971. İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, 1001 Temel Eser, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Seren, S., 1982. Isparta Tarihi, Çeltük Matbaacılık, İstanbul.
- Seren, S., 1983. Böcüzade Süleyman Sami, Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi”, Cilt1-2, Serenler Yayını, İstanbul
- Tekeli, İ., Ortaylı, İ., 1978. Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi. Türk İdareciler Derneği, 312s, Ankara.
- Terzi, M. A. Ve Ergün. A., 2016. Osmanlı Belgeleri Işığında Isparta, Isparta Belediyesi, Seçil Ofset, İstanbul.
- Türk, A., 2006. Isparta Kent Merkezinde Bulunan Tescilli Konutların Özellikleri, Koruma Sorunları ve Değerlendirme Önerileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10-2,(2006)-274-283. Isparta.
- Türk, B., 1949. Yakın Yurdun Tarihi Ve Coğrafyası, Ün Dergisi, C. 15, S. 169-170, Isparta.
- Ünal, K. T., 1939. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Isparta, Ün Dergisi, C. 5, S. 61, Isparta.
- Yıldız H., 2008. Isparta Kent Merkezindeki Geleneksel Konut Dokusunun Bugünkü Durumu, Mimarlık Kent Dergisi, 1, s.13-15.
- Zillioğlu, M., 1985. Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname, C. 5, İstanbul.

